

Ses Anlam İlişkisi Bağlamında Kur'an Tilâvetinde Tenğîm (Tonlama) Olgusu

Alaaddin Salihoğlu

0000-0002-2390-6679 | alaaddin.salihoglu@dpu.edu.tr

Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Kur'an-ı Kerim Okuma ve Kıraat İlimi Anabilim Dalı, Kütahya, Türkiye

ROR ID: [03jtrja12](https://orcid.org/03jtrja12)

Öz

Kur'an-ı Kerim'in tilâvetinde, fonetik unsurların doğru seslendirilmesi, *tecvîd* kaidelerinin tatbiki ve melodik yapının uygulanması ehemmiyet arz eden hususlardandır. Bununla beraber, Kur'an kıraatinin mühim dinamiklerinden biri de tilâvette ses-mana uyumunun sağlanmasıdır. Kur'an okunuşunda, ses icrasının tekdüze bir tonda devam etmesi suretiyle yeknesak bir yapı sergilememesi, aksine Kur'an metninin semantik ve fonetik boyutlarını dikkate alarak ses perdesinde tezahür eden yükseliş ve alçalışlarla canlı bir prozodik örüntü takip etmesi, fonetik açıdan zaruri addedilmektedir. Bu yaklaşım, tilâvetin ses örgüsünü zenginleştirirken, aynı zamanda metnin anlam katmanlarını daha etkili bir biçimde yansıtmaya potansiyeli taşımaktadır. Bu çalışma, Kur'an tilâvetinde ses-anlam uyumunu sağlamakta büyük rol oynayan *tenğîm* (tonlama) olgusunu interdisipliner bir yaklaşımla ele almayı hedeflemektedir. Dilbilim, sesbilim, *tecvîd*, kıraat ve tefsir ilimleri arasında köprü kurma gayretinde olan bu araştırma, *tenğîm* olgusunun Kur'an tilâvetindeki yerini, önemini ve manaya etkisini analitik bir perspektifle incelemeyi amaçlamaktadır. Araştırma, başta *tenğîm* olmak üzere, *tatrîz*, *nebr*, *teğannî*, *tecvîd* ve *tertil* gibi *tenğîm* ile alakalı prozodik kavramlar üzerine odaklanmıştır. Bu minvalde, her bir kavramın delâleti, işlevsel önemi ve tatbiki boyutları mukayeseli bir yöntem çerçevesinde tahlil edilmiş ve aralarındaki münasebetler haritalandırılmıştır. Araştırmanın sonuçları, Arap dili prozodik sistemi içerisinde *tenğîm* olgusunun müstesna bir yer tuttuğunu vurgulamaktadır. Bu olgu, ses tellerinin gerilim derecesiyle doğrudan ilişkili olup, sesin yükseklik ve alçaklığındaki değişimleri ifade etmektedir. *Tenğîmin*, yeni lafızlar ilave etme ihtiyacı duymaksızın cümle semantiğini değiştirme kabiliyeti, onun sözlü hitaptaki işlevinin yazılı dildeki noktalama işaretleriyle benzerlik gösterdiğini ortaya koymaktadır. Bununla birlikte, *tenğîmin* konuşmacının psikolojik ve duygusal durumunu yansıtan bir cümle prozodisi oluşturduğu tespit edilmiştir. Çalışma, *tenğîmin* dilbilimsel analizlerde genellikle cümle düzeyinde işlevsellik gösterdiğini, ancak spesifik bir lafızda sınırlı kaldığı durumlarda *nebr* (vurgu) kategorisine dahil edildiğini göstermektedir. *Teğannî* kavramı ise, Kur'an tilâvetinde sesin güzelleştirilmesi ve melodik bir tarzda seslendirilmesi şeklinde tarif edilmekte olup, *tenğîm* olgusunun Kur'an tilâvetine özgü geliştirilmiş bir versiyonu olarak değerlendirilebileceği sonucuna varılmıştır. Başka bir tabirle, *tenğîm* olgusunun, *teğannînin* bir alt bileşeni olduğunu açıklamaktadır. Araştırma, ayrıca *tertil* kavramının çağdaş fonetik ve dilbilim bakımından yeniden kavramsallaştırılmasını önermektedir. Bu bağlamda *tertil*, Kur'an metninin fonetik açıdan en iyi hala getirilmiş ve prozodik özelliklerinin belirginleştirilmiş bir biçimde telaffuz edilmesi sanatı olarak tanımlanmıştır. *Tertilin*, başta *teğannî* olmak üzere, *tecvîd*, *tenğîm*, *nebr*, *vakf* ve *ritim* gibi çeşitli prozodik unsurlara riayet ettiğinin altı çizilmiştir. Diğer bir ifadeyle *tertilin*, prozodik okuma (*tatrîz*) olgusunun Kur'an tilâvetindeki muadili olduğu neticesine ulaşılmıştır. Çalışma kapsamında, *tenğîm* kavramının klasik Arap dilbilimi literatüründeki mevcudiyeti irdelenmiştir. Söz konusu gelenekte mezkûr kavramın varlığına dair tartışmalar süregelse de araştırmalar sonucunda, önde gelen dilbilimcilerin eserlerinde bu olguyu karşılayan terminolojinin kullanıldığı ve ses tonu değişikliklerinin anlam üzerindeki etkisinin incelendiği tespit edilmiştir. Bunu yanı sıra Kur'an'da *tenğîm* olgusunun işlevsel analizine ışık tutulmuştur. Bu çerçevede, *Tenğîmin* Kur'an'daki rolü

üç ana kategoride değerlendirilmiştir. Bunlar; Duygusal-ifadesel işlev, sözdizimsel-yapısal işlev ve anlamsal işlevdir.

Anahtar Kelimeler

Kur'an-ı Kerim ve Kıraat İlmi, Tilâvet, Tenğim (Tonlama), Tatrîz (Prozodik Okuma), Teğannî, Tertîl

Atıf Bilgisi

Salihoğlu, Alaaddin. "Ses Anlam İlişkisi Bağlamında Kur'an Tilâvetinde Tenğim (Tonlama) Olgusu". *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 12/1 (Mart 2025), 115-140. <https://doi.org/10.51702/esoguifd.1559758>

Geliş Tarihi	02.10.2024
Kabul Tarihi	26.12.2024
Yayın Tarihi	15.03.2025
Değerlendirme	İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme
Etik Beyan	Bu çalışma, etik kurul izni gerektirmeyen nitelikte olup kullanılan veriler literatür taraması/yayınlanmış kaynaklar üzerinden elde edilmiştir. Çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.
Benzerlik Taraması	Yapıldı - Turnitin
Etik Bildirim	ethicilahiyat@ogu.edu.tr
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Finansman	Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.
Telif Hakkı & Lisans	Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

The Phenomenon of Tanghīm (Intonation) in Qur'anic Recitation in the Context of the Relationship Between Sound and Meaning

Alaaddin Salihoğlu

0000-0002-2390-6679 | alaaddin.salihoglu@dpu.edu.tr

Kütahya Dumlupınar University, Faculty of Theology, Department of Qur'an Recitation and Qira'at Studies, Kütahya, Türkiye

ROR ID: [03jtrja12](https://orcid.org/03jtrja12)

Abstract

In the recitation of the Qur'an, proper articulation of phonetic elements, application of tajwīd rules, and implementation of melodic structures are crucial aspects. Moreover, one of the significant dynamics of Qur'anic recitation is achieving harmony between sound and meaning. From a phonetic perspective, it is essential to avoid monotony in recitation by preventing the vocal performance from continuing in a flat tone. Instead, it is necessary to follow a dynamic prosodic pattern that reflects the rising and falling tones of the voice, considering both the semantic and phonetic dimensions of the Qur'anic text. This approach enriches the acoustic features of the recitation while also enhancing the ability to convey the layered meanings of the text more effectively. This study aims to analyze the phenomenon of tanghīm (intonation), which plays a major role in ensuring sound-meaning harmony in Qur'anic recitation, through an interdisciplinary approach. By bridging linguistics, phonetics, tajwīd, qirā'āt, and tafsir disciplines, this research seeks to examine the place, significance, and impact of tanghīm on meaning in Qur'anic recitation from an analytical perspective. The study focuses on prosodic concepts related to tanghīm, such as tatrīz, nabr, taghannī, tajwīd, and tartīl. Through a comparative analysis, the semantic content, functional importance, and practical applications of each concept have been explored, and their interrelationships have been mapped. The multi-dimensional prosodic approach adopted in this study presents the linguistic, phonetic, and semantic layers of Qur'anic recitation in a holistic framework, highlighting the nuances and expressive richness inherent in the recitation of the sacred text. The findings indicate that tanghīm occupies a significant position among the prosodic features of the Arabic language. This phenomenon is directly related to the tension of the vocal cords and manifests as variations in pitch. The ability of tanghīm to alter sentence semantics without additional lexical elements suggests its functional similarity to punctuation marks in written language. Furthermore, tanghīm is observed to form a sentence a prosody that reflects the speaker's psychological and emotional state. The study demonstrates that tanghīm generally operates at the sentence level in linguistic analyses. However, when it is limited to specific utterances, it falls under the category of nabr (emphasis). The concept of taghannī, defined as the beautification of the voice and the melodic rendering of Qur'anic recitation, is evaluated as a specialized variant of tanghīm unique to Qur'anic recitation. In other words, the study concludes that tanghīm serves as a subcomponent of taghannī. Additionally, the study proposes a re-conceptualization of the term tartīl from a contemporary phonetic and linguistic perspective. Within this framework, tartīl is defined as the art of optimizing the phonetic and prosodic features of the Qur'anic text during recitation. It is emphasized that tartīl adheres to various prosodic elements, such as taghannī, tajwīd, tanghīm, nabr, waqf, and rhythm. In other words, the study concludes that tartīl represents the equivalent of the prosodic reading phenomenon (tatrīz) in Qur'anic recitation. The research also investigates the presence of the tanghīm concept in classical Arabic linguistics literature. Although debates regarding this concept persist in the tradition, it has been observed that terminologies reflecting this phenomenon exist in the works of prominent linguists, along with analyses of the impact of tonal variations on meaning. Moreover, the study sheds light on the functional analysis of the

tanghîm in the Qur'ân. Within this scope, the role of tanghîm in the Qur'ân is categorized into three main functions: emotional-expressive, syntactic-structural, and semantic.

Keywords

Qur'an Recitation and Qira'at Science, Tilâwah, Tanghîm (Intonation), Tatrîz (Prosodic Reading), Taghannî, Tartîl

Citation:

Salihoglu, Alaaddin. "The Phenomenon of Tanghîm (Intonation) in Qur'anic Recitation in the Context of the Relationship Between Sound and Meaning". *Journal of Eskişehir Osmangazi University Faculty of Theology* 12/1 (March 2025), 115-140. <https://doi.org/10.51702/esoguifd.1559758>

Date of Submission	10.02.2024
Date of Acceptance	12.26.2024
Date of Publication	03.15.2025
Peer-Review	Double anonymized / Two External
Ethical Statement	This study does not require ethics committee approval, as the data used were obtained from literature review/published sources. It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.
Plagiarism Checks	Yes - Turnitin
Complaints	ethicilahiyat@ogu.edu.tr
Conflicts of Interest	The author has no conflict of interest to declare.
Grant Support	The author acknowledges that he received no external funding in support of this research.
Copyright & License	Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0.

Giriş

Kur'an-ı Kerim'in diğer semavî kitaplardan ayrışan en belirgin özelliklerinden biri, vahyin şifâhî olarak nâzil olmasıdır. Buna mukabil, diğer semavî kitapların bir kısmının şifâhî olduğu, bir kısmının da kitap, suhuf, zübur (kutsal metinler), sifr veya levhalar şeklinde yazılı formatta indirildiği bilinmektedir.¹ Kur'an'ın şifâhî nüzülü, onun sahabe ve sonraki nesillere aktarma yöntemini de şekillendirmiştir.² İlk Müslüman nesil, Kur'an ayetlerini sadırlarında muhafaza etmekle beraber satırlara da geçirmiştir.³ Aslında İslam'ın ilk teşekkül döneminden itibaren, Kur'an'ın talim usulünde şifâhî nakil yönteminin benimsenmesi ve yazılı formun Kur'an'ın muhafazasında yalnızca tali bir vasıta olarak değerlendirilmesi, temelde kitabetin sözlü ifadenin tüm nüanslarını aktarmadaki kifayetsizliğinden kaynaklanmaktadır. Tarihsel süreç içerisinde, harflerin haricinde çeşitli işaret ve sembollerin ihdas edilmesine duyulan ihtiyaç, mezkûr kitabetin yetersizliğini telafi etme gayretinin bir tezahürüdür. Nitekim günümüz mushaflarında kullanılan zabt işaretleri⁴ ile vakf-ibtidâ alâmetleri,⁵ fonetik⁶ unsurların bir kısmının yazıdaki noksanlığı tamamlama teşebbüsünün bir neticesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bununla birlikte, harf veya işaretlerle telafisi mümkün olmayan fonetik unsurların mevcudiyeti de inkâr edilemez bir hakikattir.⁷ Tam da bu noktada Kur'an'ın sened zinciriyle intikalinde asıl kabul edilen şifâhî usul, Kur'an'ın orijinal formunu ve otantikliğini muhafaza ederek kitabette telafisi

¹ Kur'an'a bütüncül olarak bakıldığında pek çok peygambere suhuf verildiğine dair açık ve zımnî ayetler mevcuttur. Suhuf ve kitabın yanı sıra, kutsal metinler anlamına gelen zübur, levha ve sifr kelimeleri yazılı bir metne işaret etmektedir. Konuyla alakalı bilgi için bk. Ferruh Kahraman, "Kutsal Kitapların Sayısı: İlk Sahifeler ve Önceki Kutsal Metinler", *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 50/50 (2020), 1-2.

² İslam'ın ilk dönemlerinden günümüze kadar Kur'an öğretiminde kullanılan şifâhî yönteme arz-semâ' denilmektedir. Hafız ve hafız adaylarının, ezberledikleri Kur'an bölümlerini hocalarına sunma usulü olan arz, ilk olarak Hz. Peygamber'in Cebraîl'e ve sahabenin Hz. Muhammed'e Kur'an'ı dinletmesine denilmiştir. Semâ' ise talebenin hocasından dinlemesiyle meydana gelen bir tedris metodudur. Zamanla bu yöntem geliştirilerek, sonraki dönemlerde hafızlık kurumlarında sözlü bir eğitim usulü olarak yerleşmiştir. Günümüzde de arz-semâ', hafızlık eğitiminde vazgeçilmez bir uygulama olarak devam etmektedir. Bk. Nihat Temel, *Kıraat ve Tecvid İstilahları* (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2013), 36-37, 120. Ayrıca arz meselesi için bk. Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail el-Buhârî, *el-Câmi'u-ş-şâhih*, thk. Mustafa el-Buğa (Dimaşk: Dâru İbn Kesîr, 1993), "Fedailü'l-Kur'an", 4/911; Muhammed Hamîdullâh, *İslam Peygamberleri*, çev. Salih Tuğ (İstanbul: İrfan Yayınları, 1993), 2/698.

³ Kur'an'ın nüzülü, hıfzı, kitabeti ve cemedilmesi hakkında bilgi için bk. Buhârî, *el-Câmi'u-ş-şâhih*, "Fedailü'l-Kur'an", 4/907; Mehmet Emin Maşalı, *Kur'an'ın Metin Yapısı: Mushaf Tarihi ve İmlâsı* (Ankara: Otto Yayınları, 2015), 43-60; Mustafa Atilla Akdemir, *Kıraat İlmî Eğitimi ve Öğretim Metotları* (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2015), 36-44; Mehmet Dağ, *Geleneksel Kıraat Algısına Eleştirel Bir Yaklaşım* (İstanbul: İslam Araştırmaları Merkezi, 2022), 25-31.

⁴ Harflerin hareketlerini göstermek, sükûn, med, tenvîn, şedde, işmâm, imâle vs. gibi hal ve hükümlerini belirtmek için kullanılan özel işaretlerin tümünü ifade etmek için *dabtu'l-mushaf* tabiri kullanılmaktadır. Bk. Mustafa Atilla Akdemir, "Dabtu'l-Mushaf ve Tecvidli Mushaf Basımına Dair Bazı Tespit ve Değerlendirmeler", *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 43/2 (2012), 294.

⁵ Vakf işaretleri, dereceleri ve tasnifleri hakkında geniş bilgi için bk. Nihat Temel, *Kur'an Kıraatında Vakf ve İbtidâ* (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2014), 41-84; Veli Kayahan, "Vakf ve İbtidâ İlmî ve Kur'an Tefsirindeki Yeri", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 10/2 (2006), 299-341.

⁶ Fonetik, dilbilimin alt dallarından biri olarak, bir dildeki seslerin tüm niteliklerini ve inceliklerini sistematik bir biçimde ele alır. Ana konusu telaffuz keyfiyeti olan fonetik; seslerin fizyolojik ve akustik üretimi, hava ile iletimi ve algılanması olmak üzere üç temel aşamayı mercek altına alır. Bk. Mario Pei, *Glossary of Linguistic Terminology* (New York: Columbia University Press, 1966), 199-205; Necdet Çağlı, *Kıraat Olgusu Çerçevesinde Kur'an'ın Belâgat ve Fonetik Yapısı* (Ankara: İlahiyat Yayınları, 2005), 17, 22; Alican Dağdeviren, "Kur'an'ın Fonetik İ'câzı", *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 20 (2009), 51.

⁷ Ahmed el-Bâybi, *el-Kađâye't-tağriziyye fi'l-kırâ'ati'l-Kur'âniyye* (İrbid: Âlemü'l-Kütübî'l-Hadîs, 2012), 1/179, 198.

mümkün olmayan fonetik unsurların sonraki nesillere aktarımını sağlamakta kilit rol oynamaktadır. Sadece anlamsal boyutta değil; aynı zamanda lafzî ve fonetik düzeyde de gerçekleşen Kur'an metninin korunması, nâzil olduğu ilk günden itibaren söz konusu metni tahrîf, lahn, hata ve fonetik değişimler gibi potansiyel tehditlerden muhafaza etmeyi gerekli kılmıştır. Bu bağlamda Hz. Peygamber'in (s.a.v.) bu konudaki hassasiyeti, Cebrail ile gerçekleştirdiği yıllık Kur'an mukabelesi ve özellikle vefat ettiği yıl bu mukabelelerin iki kez tekrarlanması,⁸ metnin bütün yönleriyle korunmasına yönelik atılan ilk adımları temsil etmekte ve konuya verilen önemi vurgulamaktadır. Bu korumanın başka bir boyutu da Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Kur'an öğretimindeki titizliğinde ve ashabına Kur'an'ı oku(tu)rken en ince detaylarına kadar eda ve tilâvet inceliklerini aktarmasıyla belirginleşmektedir. Bu incelikler arasında *tecvîd* kaideleri, kıraat farklılıkları, vakf-ibtidâ, lehçe sesleri, fasih mahreçler, *nebr* (vurgu) ve *tenğîm* (tonlama) gibi fonetik özellikler yer almaktadır. Mezkûr fonetik unsurların bütünü, Kur'an tilâvetinin kendine özgü prozodik yapısını oluşturmaktadır.⁹

Modern sesbilim ve dilbilim sahasında *prozodik hususiyetler* olarak kavramsallaştırılan fonetik özellikler meselesi, İslam ilim geleneğinin tarihsel seyri içerisinde hem teorik hem de pratik boyutlarıyla ehemmiyet arz eden bir mevzu olagelmıştır. Bu bağlamda, kitabî ifade sınırlarını aşan prozodik özelliklerin başında, mevcut araştırmanın odak noktasını teşkil eden *tenğîm* olgusu gelmektedir. Bu minvalde, Kur'an tilâvetinde *tenğîm* hususu, İslam ilimleri alanında tetkik ve tahlili hak eden bir araştırma konusudur.

Ehemmiyetine rağmen *tenğîm* konusu, Arap dünyasında sesbilim ve dilbilim alanları müteahhasları tarafından nispeten sınırlı bir ilgiye mazhar olmuştur. Bununla birlikte, bazı temel eserler bu alandaki akademik literatüre önemli katkılar sunmuştur. Nitekim Temmâm Hassân'ın (ö. 1432/2011) *Menâhicü'l-behş fi'l-luğa* isimli eseri, Kemal Bısr'ın (ö. 1436/2015) *İlmü'l-eşvât* başlıklı çalışması ve Ahmed el-Bâybi'nin *el-Ğadâye't-tatrıziyye fi'l-kırâ'ati'l-Ğur'âniyye* adlı eseri gibi sesbilim ve dilbilim kaynakları, bu araştırmanın teorik ve metodolojik çerçevesini oluşturmada temel dayanak noktaları olmuştur. Ayrıca Kur'an ve tilâvet merkezinde tonlama olgusunu spesifik olarak ele alan Abdullâh es-Sevrî'nin *et-Tenğîm fi'l-Ğur'âni'l-Kerîm*, Faysal el-Asîrî'nin *Eşeru't-tenğîm fi tevli'di'l-me'âni* ile Nûruddîn Bûznâşe'nin *Zâhîretü't-tenğîm* isimli makaleleri, araştırmanın literatür taramasında önemli katkılar sağlamıştır.

Türkçe literatürde, inceleme konumuz olan mesele şimdiye kadar -bildiğimiz kadarıyla- doğrudan ele alınmamıştır. Bununla birlikte, Kur'an tilâvetinde *tenğîm* (tonlama) olgusunun bir tezahürü olarak kabul edilen temsilî tilâvet¹⁰ konusunun çeşitli çalışmalarda incelendiği görülmektedir. Türkçe kaynaklarda temsilî okuma konusu, ilk kez Ali Rıza Sağman (ö. 1384/1965) tarafından *İlaveli Yeni Sağman Tecvîdi* adlı eserinde ele alınmıştır. Bu alanda yapılan diğer önemli çalışmalar arasında Alican Dağdeviren'in *Kur'an Tilâvetinde Temsil* başlıklı makalesi, Tuğba Savran'ın *Kur'an-ı Kerîm'in Makamsal Tilâveti Üzerine Bir Öğretim Modeli Önerisi* adlı doktora tezi ve Hayrunnisa Nefes'in *Kur'an Tilâvetinde Temsilî Okuma* isimli yüksek lisans tezi sayılabilir. Bununla

⁸ Buhârî, *el-Câmi'u's-sahîh*, "Fedailü'l-Kur'an", 4/911.

⁹ Bâybî, *el-Ğadâyet-tatrıziyye*, 1/178-184.

¹⁰ Temsilî tilâvet, Kur'an kıraatında, mana edatlarını rollerine, kelimeleri manalarına, ayetleri mefhumlarına uygun bir ses tonu ile okumaktır. Bk. Ali Rıza Sağman, *İlaveli Yeni Sağman Tecvîdi* (İstanbul: Bahar Yayınları, 1958), 36; Alican Dağdeviren, "Kur'an Tilâvetinde Temsil", *EKEV Akademi Dergisi* 12/35 (2008), 51.

beraber bazı *tecvîd* kitaplarında da mevzubahis konuya yer verilmiştir. Bu çalışmalar genellikle tilâvette ses tonunun yükseltip alçaltılması ve belirli hecelerın vurgulanması gibi konulara odaklanmaktadır.¹¹ Mevcut çalışmamız hem içerik hem de metot açısından yukarıda bahsedilen araştırmalardan farklılık göstermektedir. Çalışma, yukarıda zikredilen literatür ışığında, Kur'an tilâvetinde *tenğîm* olgusunu interdisipliner bir yaklaşımla ele almayı hedeflemektedir. Dilbilim, sesbilim, *tecvîd*, kıraat ve tefsir ilimleri arasında köprü kurma gayretinde olan bu araştırma, tonlama olgusunun Kur'an tilâvetindeki rolünü, önemini ve manaya etkisini analitik bir perspektifle incelemeyi amaçlamaktadır. Ülkemizde Kur'an tilâvetinde *tenğîm* (tonlama) konusunu doğrudan ele alan akademik bir çalışmanın bulunmaması, bu alanda bir boşluk olduğunu göstermektedir. Bu eksikliği gidermek ve ilgili alana mütevazı bir katkı sunmak amacıyla, bu araştırmanın gerçekleştirilmesi gerekli görülmüştür.

1. Kavramsal Çerçeve

Bu başlık altında, Kur'an-ı Kerim'in okunması ve seslendirilmesi ile ilgili önemli kavramlar olan *tatrîz* (prozodik), *tenğîm* (tonlama), *nebr* (vurgu), *teğannîc*, *tecvîd* ve *tertil* üzerinde durulacaktır. Bu kavramların her birinin anlamı, önemi ve uygulaması incelenecek, ayrıca aralarındaki ilişkiler ve farklılıklar ortaya konulacaktır. Burada, bahsi geçen kavramların incelenmesi ve aralarındaki ilişkilerin tahlil edilmesi, Kur'an tilâvetinin çok boyutlu yapısını anlamamıza yardımcı olacaktır.

1.1. Tatrîz (Prozodik)

'Tırz' kelimesi, Türkçe'de giyim, estetik görünüş, şekil ve biçim gibi anlamları kapsayan zengin bir semantik alana sahiptir. Kelimenin kökeni Farsça 'tîrz'e dayanmakta olup, zamanla fonetik bir dönüşüm geçirerek 'te' harfinin 'ta' harfine evrilmesiyle Arapça dilsel yapısına uyarlanmıştır. Paralel olarak, 'tırâz' terimi, başlangıçta hükümdarlar için özel olarak üretilen kumaşları tanımlamak için kullanılmıştır. Zamanla, hem 'tırz' hem de 'tırâz' terimleri semantik bir genişleme yaşayarak, 'her şeyin en iyisi' anlamını kazanmıştır. 'Tarraza' fiili, bu kökten türeyerek 'kumaşı süslemek' anlamını almış, buradan da 'tatrîz' mastarı genel olarak süslemek ve tezyin etmek manasını ifade etmeye başlamıştır.¹²

Dilbilimi ıstılahında *tatrîz*, konuşma esnasında kullanılan ses renklendirmelerini ifade eden bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu ses renklendirmeleri, sözlü ifadeye eşlik ederek, konuşma bağlamından belirli anlamları vurgulamak maksadıyla kullanılır.¹³ *Tatrîz* teriminin

¹¹ Bu araştırmalarda genellikle şu başlıklara yer verilmektedir: 1. Temsilî okumanın tanımı ve önemi, ses tonunu alçaltmak (*hafđ-ı savt*) ve bu başlığa bağlı ses perdesinin indirilmesi gereken yerler/lafızlar. 3. Ses tonunu yükseltmek (*ref'-i savt*) ve bu başlığa bağlı ses perdesinin yükseltilmesi gereken yerler/lafızlar. 4. Kelime ve ayetlerde ses vurgusu yapmak. Bk. Sağman, *İlaveli Yeni Sağman Tecvidi*, 36-38; İsmail Karaçam, *Kur'an'ı Kerim'in Faziletleri ve Okunma Kaideleri* (İstanbul: İFAV Yayınları, 2015), 467-478; Abdurrahman Çetin, *Kur'an Okuma Esasları* (Bursa: Emin Yayınları, 2019), 339-347; Ramazan Pakdil, *Ta'lim, Tecvid ve Kıraat* (İstanbul: İFAV Yayınları, 2015), 221-227; Dağdeviren, "Kur'an Tilâvetinde Temsil", 50-61; Tuğba Savran, *Kur'an-ı Kerim'in Makamsal Tilâveti Üzerine Bir Öğretim Modeli Önerisi* (İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı, Doktora Tezi, 2021), 59-101; Hayrunnisa Nefes, *Kur'an Tilâvetinde Temsil Okuma (29-30. Cüzlerdeki Mâ "L" Örneği)* (Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri, Yüksek Lisans Tezi, 2013), 7-37.

¹² Ebü'l-Fadl Muhammed b. Mükerrrem İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab* (Beyrut: Dâru Sâdir, 1414), 5/368.

¹³ Süleymân Bûrâs, "ez-Zavâhirü't-tatrîziyye ve devruhâ fi'l-ma'nâ", *Câmiatü'l-Mesile Havliyyâtü'l-Âdâbi ve'l-Lugât* 8 (2017), 8.

kullanımı, kumaş veya giysideki süsleme ve dekoratif özelliklerle benzerlik kurulmasından kaynaklanmaktadır. Bu özellikler, kumaş ve giysiye kalite ve incelik kazandırarak onu daha kabul edilebilir hale getirir. Kumaş ve giysi pahalı ve kaliteli olabilir, ancak kesim, dikim ve uyum sanatını ustaca uygulayamayan birinin elinde zarafetini kaybeder. Söz konusu meziyetlere sahip olmayan biri, kumaşın veya giysinin kalitesine hakkını veremez. Buna karşılık, sıradan ve ucuz bir kumaş veya giysi, kesim, dikim ve boyutlar arasındaki uyumu iyi bilen usta ellerde güzellik, zarafet ve hoş bir görünüm kazanabilir.¹⁴ Benzer şekilde, konuşma dilindeki veya sürekli konuşma zincirindeki prozodik özellikler, bu çeşitlilik ve değişiklikler sayesinde telaffuz açısından ifadeyi geliştirir ve mükemmelleştirir, ayrıca yeni anlamlar ve çağrışımlar kazandırır.¹⁵

Bu terim, Arap dünyasında modern dil araştırmalarının öncülerinden Temmâm Hassân tarafından İngilizce *Prosodic Features* kavramının Arapça mukabili olarak önerilmiştir.¹⁶ İngiliz dilbilimi ekolünün öncüsü John Rupert Firth (ö. 1379/1960), bu terimi benimseyerek sözlü ifadenin bütününe kapsayan ses tonlamaları ve renklendirmeleri olarak tanımlamıştır.¹⁷ Türkçe literatürde *prozodik okuma/konuşma* olarak karşılık bulan bu kavram, tonlama, vurgulama ve uygun hız gibi unsurları içermektedir. Bu okuma biçimi, metnin hem anlaşılmasını hem de aktarılmasını kolaylaştıran bir işlev görmektedir.¹⁸ Her dilin kendine özgü müzikal yapısını yansıtan prozodi, evrensel bir dilbilimsel olgudur.¹⁹ Bu evrensel terim altında şu unsurlar yer almaktadır: Tonlama (التنغيم/intonation), nağme (النغم/tune), vurgu (النبر/stress), ritim (الإيقاع/rhythm), uzunluk (الطول/long) ve durak (الوقف/pause).²⁰

Prozodi olgusu, dilbiliminde üç temel düzeyde incelenmektedir: 1- Fonetik Düzey: Bu düzeyde, prozodik özellikler olarak adlandırılan tonlama, vurgu, ritim, durak gibi ses öğelerinin nasıl telaffuz edildiği incelenir. Bilişsel Düzey: Bu düzeyde, prozodik özelliklerin taşıdığı anlamlar ve bu özelliklerden ne anlaşıldığı ele alınır. İşlevsel Düzey: Bu düzey, prozodik özelliklerin dinleyici üzerindeki etkisini inceler. Bu üç düzeyin bütüncül analizi, dildeki ses özelliklerinin iletişimdeki rolünü ve manayla ilişkisini anlamak için büyük önem taşımaktadır.²¹

Kur'an özelinde ise tilâvetteki prozodik yapı, araştırmacıların dikkatini çeken bir konudur. Nitekim Alican Dağdeviren, Kur'an tilâvetinde prozodik unsurlara önem atfetmektedir. Dağdeviren'in görüşüne göre, kelimelerin ilk harflerine vurgu yapılarak gerçekleştirilen prozodik okuma, Kur'an tilâvetinde vazgeçilmez bir unsur olarak değerlendirilmektedir. Bununla birlikte, prozodik eda ile icra edilen kırâat, temsili tilâvetin temel bileşenlerinden biri olarak kabul edilmektedir.²² Modern dil mütehasıslarından Ahmed el-Bâybi, Kur'an tilâvetinin

¹⁴ Kemâl Bısr, *'İlmü'l-eshvât* (Kahire: Dâru Garîb, 2000), 497-498.

¹⁵ Nûrûddîn Bûznâşe, "Zâhîretü't-tenğîm ve devruha'l-ma'nevî fî tevçîhi'd-delâle", *Mecelletü Milâfî'l-Buhûs ve'd-Dirâsât* 8/2 (2022), 99.

¹⁶ Temmâm Hassân, *Menâhicü'l-bahş fi'l-luğa* (Kahire: Mektebetü'l-Englû, 1990), 123; Bısr, *'İlmü'l-eshvât*, 498.

¹⁷ Bısr, *'İlmü'l-eshvât*, 498.

¹⁸ Hasan Kağan Keskin vd., "Sesli Okuma ve Konuşma Prozodisi: İlişkisel Bir Çalışma", *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 9/2 (ts.), 169.

¹⁹ Keskin vd., "Sesli Okuma ve Konuşma Prozodisi", 169.

²⁰ Bâybî, *el-Kađayet't-tařrîziyye*, 1/11.

²¹ Bûrâs, "ez-Zavâhiru't-tařrîziyye", 8.

²² Dağdeviren, "Kur'an Tilâvetinde Temsil", 58.

prozodik yönünü inceleyerek, bu yapının birçok unsuru barındırdığını vurgulamaktadır. Bâybî'ye göre, Kur'an'ın prozodik tilâveti; *tecvîd* kuralları, kırâat farklılıkları, vakf-ibtidâ, lehçe sesleri, fasih mahreçler, *nebr* (vurgu) ve *tenğîm* (tonlama) gibi fonetik nüans ve incelikleri kapsamaktadır.²³ Bâybî'nin ortaya koyduğu çok katmanlı prozodik yapı anlayışı, Kur'an tilâvetinin dilsel, fonetik ve semantik boyutlarını bir araya getirerek, kutsal metnin okunuşundaki incelikleri ve zenginlikleri gözler önüne sermektedir. Buna mukabil kırâat alanında prozodi kavramının muadili olarak *tecvîd* terimini benimseyen araştırmacılar da bulunmaktadır.²⁴ Bu yaklaşımın temelinde, *tatrîz* ve *tecvîd* terimlerinin etimolojik olarak güzelleştirme ve süsleme manalarını ihtiva etmesi yatmaktadır. Ancak şu kadar var ki prozodi kavramının semantik ve fonetik alanı, *tecvîd* kavramınıninkine nazaran daha geniş ve kapsayıcı bir mahiyet arz etmektedir. Hatta *tecvîd*, prozodik okumanın yalnızca bir alt unsuru olarak değerlendirilebilir.

1.2. Tenğîm (Tonlama)

Etimolojik açıdan incelendiğinde, *tenğîm* terimi, Arapça kökenli 'nağme' sözcüğünden türetilen 'neğgame' fiilinin master sîgasıdır. 'Nağme' kavramı, "kelimenin tonlaması, söyleyiş ve okuyuştaki ses estetiği, etkili ve zarif konuşma sanatı, yumuşak ve ılımlı bir konuşma tarzı" gibi çeşitli anlamlara gelmektedir.²⁵ Arapça dilindeki en belirgin prozodik özelliklerden biri olan *tenğîm* (tonlama), fonetik bir fenomen olarak ses tellerinin gerilim derecesine bağlı olarak sesin yükselmesi ve alçalması ile ilişkilendirilmektedir.²⁶ Literatürde, *tenğîm* çoğunlukla ikincil fonemler²⁷ veya parçalarüstü birimler kategorisinde değerlendirilmektedir.²⁸ Temmâm Hassân'a göre bu fonetik olgu, konuşma esnasında sesin yükseltilmesi (*raf-i savt*) ve alçaltılması (*hafî-i savt*) yoluyla bir cümlenin farklı anlamlarını ifade etmek için kullanılmaktadır.²⁹ Ona göre tonlamalı konuşma, yeknesak bir ses niteliği sergilemek yerine, yükselme ve alçalma göstermektedir.³⁰ Burada dikkat çekilmesi gereken nokta, tonlama örüntülerinin sözcük düzeyinden ziyade, çoklu fonemik birimleri kapsayan yapılar içerisinde tezahür etmesidir. Bir başka tabirle *tenğîm*, münferit kelimelerde değil, cümle seviyesinde gerçekleşmektedir.³¹ Bu fenomeni konuşmanın müziği olarak nitelendiren İbrâhîm Enîs ise, *tenğîm*'in sadece sesin yükseltilmesi ve alçaltılmasıyla sınırlı olmadığını, anlamsal bağlamla uyumlu olarak telaffuza

²³ Bâybî, *el-Kaḍayet'-tatrîziyye*, 1/178-184.

²⁴ Cınuçen Tanrıkorur, *Müzik Kültür Dil* (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2015), 22.

²⁵ İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, 12/590.

²⁶ Mahmûd es-Se'rân, *'İlmü'l-luğa* (Beyrut: Dâru'n-Nehdati'l-Arabiyye, ts.), 192.

²⁷ Çağdaş dilbilim araştırmalarında, fonemler iki temel kategoriye ayrılmaktadır: Asıl fonem (primary phoneme) ve ikincil fonem (secondary phoneme). Bu ayrım, dilin hem segmental hem de suprasegmental özelliklerini kapsayıcı bir şekilde ele almayı mümkün kılmaktadır. Asıl fonem, bir kelimenin yapısının temel bileşeni olan ayırt edici ses birimlerini ifade etmektedir. Bu kategori, dildeki en küçük anlamlı ses birimlerini içermektedir. İkincil fonem kavramı, dilin prozodik özelliklerine atıfta bulunmaktadır. Bu kategori, bağlam içindeki konuşmada semantik değer taşıyan çeşitli sesli fenomenleri kapsamaktadır. Bunlar arasında tonlama, vurgu ve ses yüksekliği gibi suprasegmental (parçauüstü) özellikler yer almaktadır. Bk. Bişr, *'İlmü'l-eşvât*, 496.

²⁸ Bişr, *'İlmü'l-eşvât*, 531.

²⁹ Hassân, *Menâhicü'l-baḥş fi'l-luğa*, 164; Temmâm Hassân, *el-Luğatü'l-'Arabiyye: Ma'nâhâ ve mebnâhâ* (Kahire: Âlemü'l-Kütüb, 2006), 226.

³⁰ Temmâm Hassân, *el-Beyân fi ravâ'i'l-'Kur-'ân* (Kahire: Âlemü'l-Kütüb, 1993), 262.

³¹ Bâybî, *el-Kaḍayet'-tatrîziyye*, 1/164.

eşlik eden tüm tonal çeşitlemeleri kapsadığını vurgulamaktadır.³² Her tonlama örüntüsünün kendine has belirli bir nağmesi vardır. Bu nağme vasıtasıyla, cümlede herhangi bir ek kelimeye ihtiyaç duymaksızın, anlam kavranabilir.³³ Bu durum, cümlenin ifade ediliş tarzına göre farklı anlamlar kazanabileceğini göstermektedir. Bu noktada, sözlü dildeki *tenğîm*in, yazılı dildeki noktalama işaretlerinin işlevini yerine getirdiğine dikkat çekmek gerekmektedir. Temmâm Hassân da bunu şöyle belirtir:

*Konuşma dilindeki tenğîm, yazı dilindeki noktalama işaretlerinin görevini üstlenir; bununla birlikte tenğîm, cümlenin işlevsel anlamını aktarmada noktalama işaretlerinden daha etkin bir araçtır. Bu etkinlik, muhtemelen tonlamanın kullandığı ses perdesi çeşitliliğinin, noktalama işaretlerinin sınırlı sembollerine kıyasla daha zengin olmasından kaynaklanmaktadır.*³⁴

Bu çerçevede, Arap dilinde iki farklı ifade tekniğinin varlığından bahsetmek mümkün olacaktır. Bunların ilki, tonlamaya dayanan sözlü ifade tekniği; ikincisi ise noktalama işaretlerine dayanan yazılı ifade tekniğidir.³⁵

Cümlenin fonetik sisteminde kritik bir öneme sahip olan *tenğîm*in, konuşmacının duygusal ve hissî ifadelerindeki rolü göz ardı edilemez.³⁶ Ahmed el-Bâybi, tonlamanın konuşmacının psikolojik ve duygusal durumundaki değişikliklere paralel olarak değişen cümle müziği olduğuna işaret etmiştir.³⁷ Nitekim tonlama; söylemin sorgulayıcı, hayret verici, yardım talep edici veya şefkat ifade edici gibi çeşitli duygusal niteliklerini belirginleştirir. Konuşmacının içinde bulunduğu duygusal bağlama göre ses perdesinde meydana gelen değişimler, ifadenin anlamsal boyutunu şekillendirir. Söz gelimi, (يا سلام) gibi bir ifade kullanıldığında, tonlamanın her bir çeşidi takdir, abartı, hitap veya alay gibi farklı duygusal içerikleri yansıtabilir. Benzer şekilde, (يا ولد) hitabı, kullanıldığı siyak ve tonlamaya bağlı olarak çağrı, kınama, şakalaşma veya teşvik gibi farklı anlamlar taşıyabilir. (يا إلهي) nidası ise duruma göre dua, teessüf, azarlama, memnuniyetsizlik veya taaccüp gibi çeşitli duygu durumlarını ifade edebilir.³⁸ Bu bağlamda Alman dilbilimci Walter Porzig'in verdiği misal de dikkat çekicidir. Porzig diyor ki; “*Pekâlâ tamamen sizin istediğiniz gibi olsun' cümlesini öyle bir tonda söylersiniz ki bir savaş ilanına dönüşebilir. Sesin âhengi, ritmi ve melodi gibi araçlar, sözü en ince ayrıntılarına kadar, şekillendirir.*”³⁹ Bu örnekler ışığında, cümlelerin (ayetlerin) ve ifade biçimlerinin tonlama özellikleri incelendiğinde, aynı sözcüksel yapıya sahip bir cümlenin (ayetin), telaffuz ediliş biçimi ve prozodik özelliklerine bağlı olarak mana açısından farklılaşabileceği/belirginleşebileceği anlaşılmaktadır.

Prozodik unsurlardan biri olan *tenğîm* (tonlama), dilbilimsel analizlerde genellikle sözcük düzeyinden ziyade, parçalarüstü ses birimleri kapsamında değerlendirilen cümle düzeyinde işlevsellik göstermektedir. Bununla birlikte, ses perdesi dalgalanmaları -yani yükselme ve

³² İbrâhîm Enîs, *el-Eşvâtü'l-luğaviyye* (Kahire: Mektebetü'l-Englû, 1975), 175.

³³ Hassân, *el-Luğatü'l-'Arabiyye: Ma'nâhâ ve mebnâhâ*, 226.

³⁴ Hassân, *el-Luğatü'l-'Arabiyye: Ma'nâhâ ve mebnâhâ*, 226-227.

³⁵ Bûznâşe, “Zâhîretü't-tenğîm”, 100.

³⁶ Gülizar Gâgel Azîz, *el-Şarîne fi'l-luğati'l-'Arabiyye* (Amman: Dâru Dicle, 2009), 64.

³⁷ Bâybî, *el-Kađayet'ta'rîziyye*, 1/164.

³⁸ Bûznâşe, “Zâhîretü't-tenğîm”, 100.

³⁹ Walter Porzig, *Dil Denen Mücadele*, çev. Vural Ülkü (Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1986), 1/212.

alçalmalar- spesifik bir lafız ile sınırlı kaldığı durumlarda, bu fonetik olgu, *tenğîm*in temel bileşenlerinden biri olan *nebr* (vurgu) kategorisine dahil edilmektedir.⁴⁰

1.3. Nebr (Vurgu)

Lügat bakımından incelendiğinde *nebr* kelimesinin kökeni, yükseklik kavramını ifade etmektedir. Bu kökten türeyen 'nebbâr', fasih konuşan ve çığlık atan bireyleri tanımlamaktadır. 'Nebr'e' ise çok yönlü bir lafız olup, hemze harfini, fizyolojik olarak vücuttaki şişkinlikleri ve genel anlamda bir nesnenin diğerinden daha yüksek konumunu ifade etmektedir. Aynı kökten gelen 'minber' kavramı ise, hutbelerin okunduğu kürsüyü tanımlar.⁴¹ Bu terimin kullanımı, fiziksel yüksekliği ve hatibin sesini yükseltme pratiği ile doğrudan ilişkilidir. Ayrıca kırâat ilmi bağlamında *nebr* kelimesi, spesifik olarak kelimelerin hemzeli okunuşunu ifade etmek için kullanılmaktadır.⁴²

Tenğîm öğelerinden biri olan *nebr*, bir kelimenin veya bir cümlenin içerisindeki birtakım hecelerin ya da sözcüklerin diğerlerine kıyasla daha güçlü ve belirgin bir şekilde vurgulanarak telaffuz edilmesi olarak tarif edilebilir.⁴³ Vurgunun konuşmadaki kullanım tarzı, dinleyicinin mesajı algılamasında ve anlamlandırmasında belirleyici bir role sahiptir. Konuşmacının bu dilsel aracı ustaca kullanması, dinleyicinin zihninde amaçlanan anlam inceliklerinin oluşmasını sağlayarak, düşünce ve duyguların daha etkileyici ve ikna edici bir biçimde aktarılmasına imkân tanyabilir. Nitekim *nebr* konusuna Arapça (هل مسافر أخوك أمس) cümlesi örnek olarak verilebilir. Bu cümlede vurgunun farklı öğelerde olması, anlamı değiştirmektedir. Eğer cümledeki kelimelere yapılan vurgu düz ve dengeli bir şekilde yapılırsa, basit bir soru olarak anlaşılır. Ancak (سافر) kelimesinin vurgulanması durumunda, kardeşin seyahat edip etmediği konusunda şüphe olduğu anlaşılır. (أخوك) kelimesinin vurgulanması, seyahat eden kişinin kardeşi mi yoksa başka biri mi olduğu konusunda tereddüt yaratır. Son olarak (أمس) kelimesinin vurgulanması, seyahatin ne zaman gerçekleştiği konusunda şüphe olduğunu gösterir.⁴⁴ Netice olarak *nebr*, dildeki anlam farklılıklarını oluşturan önemli bir unsurdur ve konuşma dilindeki anlamsal inceliklerin anlaşılmasında kritik bir rol oynamaktadır.⁴⁵ Konuşmada olduğu gibi Kur'an tilâveti sırasında da vurgunun önemli bir yeri bulunmaktadır. Kur'an tilâvetinde vurgunun nasıl yapılması gerektiğini inceleyen çalışmalar, genellikle kelimelerin başında, yan yana gelen kelimelerde,

⁴⁰ Bâybî, *el-Kaḍayet-taḥrîziyye*, 1/164.

⁴¹ İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, 5/189.

⁴² Ebû Amr Osmân b. Saîd ed-Dânî, *et-Taḥdîd fi'l-itkân ve'l-tecvîd*, thk. Gânim Kaddûrî el-Hamed (Bağdat: Mektebetü Dâri'l-Enbâr, 1988), 121.

⁴³ Hassân, *Menâhicü'l-baḥş fi'l-luğâ*, 160; Hassân, *el-Luğatü'l-'Arabiyye: Ma'nâhâ ve mebnâhâ*, 170; Enîs, *el-Eşvâtü'l-luğaviyye*, 169; Bişr, *'İlmü'l-eşvât*, 512-513.

⁴⁴ Enîs, *el-Eşvâtü'l-luğaviyye*, 174.

⁴⁵ Vurgunun Arap dilindeki varlığı, başlıca çeşitleri, bir kelimenin hangi hecesinin vurgulanacağıyla ilgili ölçütler ve vurgunun anlamsal etkileri hakkında bilgi için bk. Kadri Yıldırım, "Arap Dilinde Nebr (Vurgu)", *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 17 (2003), 169-188. Ayrıca Türkçe'deki vurgu olgusu ile ilgili bilgi için bk. Ömer Demircan, "Türk Dilinde Vurgu: Sözcük Vurgusu", *Türk Dil Kurumu, Türk Dili Dergisi* 31/284 (1975), 333-339.

kelimelerin sonunda ve bazı edat ve zamirler üzerinde vurgunun gerçekleştirilmesi gerektiğine işaret etmektedir.⁴⁶

1.4. Teğannî

Burada özellikle dikkat çekilmesi gereken bir diğer mühim husus, *teğmîm* ile *teğannî* kavramları arasındaki ilişkinin incelenmesi gerekliliğidir. Bu iki kavramın birbirleriyle olan etkileşimi, dilbilimsel ve müzikolojik perspektiflerden tahlil edilmeyi hak etmektedir. Lügatte *teğannî*, Arapça kökenli 'ğınâ' kelimesinden türetilmiş olup, semantik açıdan zengin bir çeşitlilik arz etmektedir. Nitekim 'terennüm etmek' yani melodik bir tarzda seslendirmek; 'müstağni olmak' ki bu, bir şeye ihtiyaç duymama halini ifade eder ve 'zengin olmak' gibi maddî ve manevî refah durumuna işaret eden mefhumlar, söz konusu kelimenin manaları arasında yer almaktadır.⁴⁷ Istilahta ise *teğannî*, en çok tartışılan konulardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır. *Teğannî* kavramının geçtiği hadisler gözden geçirildiğinde, İslam âlimleri tarafından bu terime yönelik farklı görüşler ileri sürüldüğü müşahade edilmektedir. Bu görüşler genel olarak Kur'an'ı cehren (açıktan) okumak, Kur'an'dan başka bir şeye ihtiyaç duymamak, Kur'an'ı güzel bir sesle okumak, medli okumak, ince ve hüznü bir eda ile okumak, Kur'an'ı *tertil* ve *tecvîd* kurallarına uygun olarak okumak şeklinde sınıflandırılabilir.⁴⁸ *Teğannî* kelimesinin semantik açıdan zengin yapısı, Kur'an okunurken nağme yapılıp yapılamayacağı hususunda iki farklı anlayışın ortaya çıkmasına yol açmıştır. Her iki görüşe sahip olanlar da konuyla ilgili hadis ve haberlerden delil göstererek kendi görüşlerini desteklemeye çalışmışlardır.⁴⁹ Ancak şu kadar var ki araştırmaların büyük çoğunluğu, "Kur'an'ı *teğannî* ile okumayan bizden değildir"⁵⁰ hadisinin temel mesajının, *teğannî* kavramının Kur'an'ın fonetik zenginliğini ve ses estetiğini vurgulayan bir yaklaşım olarak yorumlanması gerektiğini ileri sürmektedir.⁵¹ Bu yorum, konuyla ilgili çeşitli hadis ve rivayetlerin özüne daha uygun ve rasyonel görülmektedir. Nitekim İmam Şâfiî (ö. 204/820) ve Ebû Ubeyd Kâsım b. Sellâm (ö. 224/838) başta olmak üzere bazı İslam âlimleri, *teğannî* kavramını, Kur'an tilâvetinde sesin güzelleştirilmesi şeklinde tanımlamaktadır.⁵² Ancak bu güzelleştirme, okuyuşu hüzünlendirmek ve inceltmek, korku ve hüznün arasında bir tavır sergilemek şeklinde olmalı, müzikal bir performansa benzememelidir.⁵³ Bu yaklaşım, hüznün içeren ayetlerin uygun bir şekilde okunmasını öngörürken, tazim gerektiren ayetlerde de okuyuşun buna uygun olarak icra edilmesi gerektiğini vurgulamaktadır.⁵⁴ Bu görüşü destekleyen delillerden biri, "Kur'an'ı

⁴⁶ Tilâvette ses vurgusu (nebr) hakkında geniş bilgi için bk. Karaçam, *Kur'an'ı Kerim'in Faziletleri*, 467-474; Çetin, *Kur'an Okuma Esasları*, 341-344; Pakdil, *Ta'lim, Tecvid ve Kiraat*, 221-224; Dağdeviren, "Kur'an Tilâvetinde Temsil", 58-60.

⁴⁷ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, 15/136.

⁴⁸ Konuyla ilgili hadis ve değerlendirmeler için bk. Abdulmecit Okçu, "Kur'an Tilâvetinde Ezgi", *Dini Araştırmalar* 10 (2007), 217-225; Mustafa Hocaoğlu, "Okuma ve Anlama Üzerine: Kur'an Tilâvetiyle İlgili Bazı Kavram ve Rivayetlerin Değerlendirilmesi", *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 12/2 (2012), 221-226.

⁴⁹ Geniş bilgi için bk. Okçu, "Kur'an Tilâvetinde Ezgi", 217-225.

⁵⁰ Buhârî, *el-Câmi'u's-Şâhih*, "Kitâbü't-Tevhîd", 6/2737; Süleymân b. el-Eş'as es-Sicistânî Ebû Dâvûd, *es-Sünen*, thk. Muhammed Muhyiddin Abdülhamîd (Beyrut: el-Mektebetü'l-Asriyye, 1392), 2/74; Muhammed b. Yezîd el-Kazvîni İbn Mâce, *es-Sünen*, thk. Şuayb Arnavut (Beyrut: Dâru'r-Risâleti'l-Âlemiyye, 2009), 2/362.

⁵¹ Bâybî, *el-Kađayet'tatriziyye*, 1/187.

⁵² Abdurrahmân b. İsmâil el-Makdisî Ebû Şâme, *el-Mürşidü'l-vecîz ilâ 'ulûm tete'alleku bi'l-Kitâbi'l-Azîz*, thk. Tayyar Altıkulaç (Beyrut: Dâru Sâdir, 1975), 199; Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref en-Nevevî, *et-Tibyân fî âdâbi hameleti'l-Kur'ân*, thk. Muhammed el-Haccâr (Beyrut: Dâru İbn Hazm, 1994), 112.

⁵³ Ebû Şâme, *el-Mürşidü'l-vecîz*, 199; Nevevî, *et-Tibyân*, 111-112.

⁵⁴ Bâybî, *el-Kađayet'tatriziyye*, 1/187.

seslerinize süsleyiniz”⁵⁵ hadisidir. Kastallânî (ö. 923/1517), yukarıdaki *teğannî* hadisinin şerhinde, sesi güzelleştirmenin bir boyutunun da nağme kurallarına riayet etmek olduğunu belirtmiştir.⁵⁶ Bu yorum, Kur'an tilâvetinde estetik unsurların önemini vurgulamakla birlikte bunun belirli kurallar ve sınırlar çerçevesinde gerçekleştirilmesi gerektiğine işaret etmektedir.

Kur'an'ın tilâvetinde nağme kurallarına riayet etmenin mahiyeti ve sınırları, akademik muhitlerde önemli bir tartışma konusu teşkil etmektedir. Bu bağlamda, nağme kurallarına riayet, Kur'an'ı diğer mûsiki eserleri gibi besteli bir formatta icra etmek anlamına gelmediğini vurgulamak elzemdir.⁵⁷ Bilakis, bu uygulama, ayetlerin semantik yapısı, metinsel özellikleri ve bu yapıyı oluşturan iç dinamikler doğrultusunda kendiliğinden tezahür eden müzikalite ile okunması anlamını taşımaktadır.⁵⁸ Kur'an tilâvetinde, önceden belirlenmiş sabit bir beste yapısına bağlı kalmanın, *tecvîd* kuralları ile müzikal gerekliliklerin çatışmasına sebebiyet verebileceği görülmektedir. Bu durum, ya *tecvîd* kaidelerinden taviz verilmesine ya da müzikal unsurların ihmaline yol açabilmektedir.⁵⁹ Oysa ideal olan, ayetlerin mana ve maksadını ön plana çıkararak; dilin, aklın ve kalbin iştirak ettiği bir eda ile okumaktır.⁶⁰ Bu yaklaşım, her ayetin özgün bağlamına ve anlamsal derinliğine uygun bir *tenğîm* (tonlamayı) seçmeyi gerektirmekte, dolayısıyla okuyucunun ayetlerin mana ve tefsirlerine vâkıf olmasını zorunlu kılmaktadır. Müzikal kalıp ve makamların; ayetlerin spesifik özelliklerini, nüzül sebeplerini, tefsirlerini ve tarihsel bağlamlarını göz ardı ederek uygulanması, Kur'an metninin anlamına gölge düşürme ve ikincil plana atma riskini beraberinde getirmektedir.⁶¹ Bu tür bir yaklaşım, Kur'an'ı dilsel, fonetik ve tarihsel bileşenlerinden soyutlanmış bir müzik parçası haline dönüştürme tehlikesini içermektedir. Bu nedenle Kur'an tilâvetinde ses-anlam dengesinin korunması, Kur'an'ın hem fonetik ve estetik hem de semantik bütünlüğünün muhafazası açısından kritik önem arz etmektedir.⁶² Bu kapsamda, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) “Kur'an'ı Arapların *elhân* ve sesleriyle okuyun; *fisk ehlinin* ve *Ehl-i Kitabın okuyuşu gibi okumaktan kaçının.*”⁶³ hadisi, önemli bir yönlendirme sunmaktadır. Hadis literatüründe sıhhat açısından zayıf⁶⁴ olarak tasnif edilen bu rivayetteki “Arapların *elhân* ve sesleri” ibaresi, Kur'an tilâvetinde Arap dilinin kendine has fonetik özellikleri ve prozodik unsurlarının, *teğannî* kavramıyla ilişkilendirilebilecek bir biçimde değerlendirilmesine imkân sağlamaktadır. Söz konusu fonetik özelliklerini ihtiva eden *teğannî*,

⁵⁵ Buhârî, *el-Câmi'u ş-şâhih*, “Kitâbü't-Tevhîd”, 6/2743; Ebû Dâvûd, *es-Sünen*, 2/74; İbn Mâce, *es-Sünen*, 2/366.

⁵⁶ Ahmed b. Muhammed b. Ebî Bekr el-Kastallânî, *Leğâ'ifü'l-işârât li-fünûni'l-kur'ânât*, thk. Merkezü'd-Dirâsâti'l-Kurâniyye (Medine: Mucemme'u'l-Melik Fehd li-tibâ'ati'l-Mushafi'ş-Şerif, 1434), 2/448.

⁵⁷ Muhammed Coşkun, “Kıraatten Tilâvete: Bir Kur'an Okuma Pratiği Olarak Tilâvet Üslûbunun Mahiyeti Üzerine”, *Tefsir Araştırmaları Dergisi* 7/2 (2023), 732.

⁵⁸ Mehmet Nuri Uygun, “Kur'an ve Musiki”, *Kur'an ve Tefsir Araştırmaları II*, ed. Bedreddin Çetiner (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2001), 49; Dağdeviren, “Kur'an'ın Fonetik İcâzı”, 50.

⁵⁹ Coşkun, “Kıraatten Tilâvete”, 732.

⁶⁰ Ebû Şâme, *el-Mürşidü'l-vecîz*, 211.

⁶¹ Ebû Şâme, *el-Mürşidü'l-vecîz*, 211; Nevevî, *et-Tibyân*, 111.

⁶² Kur'an kıraatinde lafız-mana dengesinin gerekliliği hakkında bilgi için bk. Ahmet Gökdemir, “el-Mürşidü'l-Vecîz ve en-Neşr Bağlamında Ebû Şâme ile İbnü'l-Cezerî'nin Kur'an Tilâvetine Bakışı”, *Bülent Ecevit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 6/1 (2019), 110-112.

⁶³ Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn el-Beyhakî, *el-Câmi'u li-şu'abi'l-îmân*, thk. Abdulalî Hâmid (Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 2003), 4/208; el-Mübârek b. Esîrüd-dîn Muhammed İbnü'l-Esîr, *Câmi'u'l-uşûl li-ehâdiş-i-Resûl*, thk. Abdülkadir el-Arnâvût - Beşîr 'Uyûn (Beirut: Mektebetü'l-Hulvânî, 1969), 2/459.

⁶⁴ İbnü'l-Cevzî (ö. 597/1201), Heysemî (ö. 807/1405), Zehebî (ö. 748/1348) ve İbn Hacer (ö. 852/1449) gibi muhaddisler, rivayeti 'zayıf' kategorisinde tasnif etmişlerdir. Bk. İbnü'l-Esîr, *Câmi'u'l-uşûl*, 2/459 (Muhakkikin değerlendirmesi).

ayetlerin mana ve maksadının doğru bir şekilde tezahür etmesinde küçümsenmeyecek bir rol oynamaktadır.⁶⁵ Bu özelliklerin ihmal edilmesi durumunda, ayetlerin anlamsal boyutunun tam manasıyla idrak edilememe riski ortaya çıkmaktadır. Mezkûr rivayet ve değerlendirmeler ışığında, *teğannî* olgusunun Kur'an'ın, Arap dilinin fonetik zenginliğini ve müzikal potansiyelini en uygun düzeyde yansıtabilecek şekilde tilâvet edilmesini sağladığı sonucuna varmak mümkündür. Burada *teğannî* olgusunun, Arap dilinin *tenğîm* (tonlama) inceliklerine dayanarak gerçekleşebildiğinin altını çizmek gerekir.⁶⁶ Bu meyanda *teğannî*, çağdaş sesbilim ve dilbilim alanlarında kullanılan *tenğîm* olgusunun, Kur'an tilâvetine özgü geliştirilmiş ve çok boyutlu bir versiyonu olarak değerlendirilebilir. *Teğannî*, Kur'an tilâvetine has bir uygulama iken, *tenğîm* hem dilde hem de Kur'an okuyuşunda kullanılmaktadır. Bu sebeple, *tenğîm* olgusunu *teğannî*'nin bir alt bileşeni olarak değerlendirmek mümkündür. *Teğannî*yi *tenğîm*den ayıran başlıca özellikler arasında musiki yönü, melodik bir üslupla okunması, ritime riayet etmesi ve *tecvîd* kuralları çerçevesinde okuma uygulamalarını içermesi sayılabilir.

1.5. Tertîl

Tertîl, etimolojik olarak Arapça 'ratele' kökünden türemiş olup, acele etmemek, yavaş hareket etmek, bir şeyi düzenlemek, sıralamak, bir sözü güzel, açık ve düzgün söylemek demektir.⁶⁷ Kıraat ilmi terminolojisinde *tertîl* kavramının manası tetkik edildiğinde, muhtelif kaynaklarda birbirine yakın tarifler mevcut olduğu müşahade edilmektedir. Bu çerçevede, Ebû Amr ed-Dânî'nin (ö. 444/1053) *tertîl* mefhumuna dair yapmış olduğu tarif bilhassa dikkat çekicidir. Dânî'ye göre *tertîl* şu şekilde tavsif edilmektedir: "*Kur'an tilâvetinde teenni göstermek, müteselsil harfleri birbirinden ayıracak surette telaffuz etmek ve acele etmeksizin harflerin birbirine karışmasını önlemek. Tertîl; tefekkür, tedebbür ve istinbat gayesiyle tatbik edilir.*"⁶⁸ Bu tarif, *tertîl*'in gerek teknik gerekse manevî boyutlarına işaret etmekte, Kur'an tilâvetinde hem lafzî hem de mânevî kemâle matuf bir uygulama olduğunu vurgulamaktadır. Aslında Dânî ve diğer birçok İslam âlimi, *tertîl* kavramını sadece Kur'an'ın sesli okunuşuyla sınırlandırmamakta; bilakis bu mefhumu, ayetlerin semantik boyutunu kavrama ve üzerinde tefekkür etme prensipleriyle bütünleştirmektedir. Bu yaklaşım, Kur'an okumasını, fonetik bir pratikten öte, derin bir anlama sürecine dönüştürmektedir. Nitekim Taberî (ö. 310/923) ve Mâverdî (ö. 450/1058) gibi birçok müfessir, başta İbn-i Abbâs ve Katâde olmak üzere çeşitli sahâbî ve tâbiînden nakledilen rivayetlere dayanarak, *tertîl* kavramının beyan, tafsil ve tefsir etme anlamlarında kullanıldığını belirtmektedir.⁶⁹ Bu meyanda Bedreddin ez-Zerkeşî'nin (ö. 794/1392) ilgili kavramın lafız ve mana açısından birlikte değerlendirilmesi hususundaki sözleri kayda değerdir: "*Kur'an'ı tam bir tertîl ile okumak isteyen kimse, onu (ayetlerin) ahvaline uygun şekilde okumalıdır. Şayet tehdit içeren bir ayeti okuyorsa, tehlide maruz kalmış bir üslupla telaffuz etmelidir; tazim ifade eden bir ayeti okuyorsa,*

⁶⁵ Faysal Muhammed el-Asîrî, "Eşeru't-tenğîm fi tevliidi'l-me'ânî", *Mecelletü Külliyyeti'l-Lugati'l-Arabiyye Câmîati'l-Ezher 3/36* (2023), 1738-1739.

⁶⁶ Abdullâh Ali es-Sevrî, "et-Tenğîm fi'l-Çur'âni'l-Kerîm", *Mecelletü Külliyyeti'l-Lugati'l-Arabiyye bi'l-Mansûra 35* (2016), 1235.

⁶⁷ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, 11/265.

⁶⁸ Dânî, *et-Taḥdîd*, 71-72.

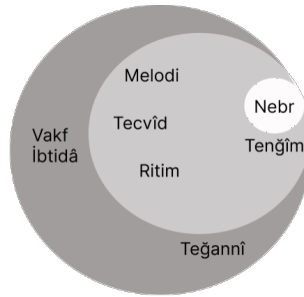
⁶⁹ Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Câmî'u'l-beyân 'an te'vîli âyi'l-Çur'ân*, thk. Abdullah et-Türkî (Kahire: Dâru Hecer, 2001), 23/364; Ebû'l-Hasen Alî b. Muhammed el-Mâverdî, *en-Nüket ve'l-uyûn*, thk. Seyyid b. Abdilmaksûd (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, ts.), 6/126.

tazim üslubuyla dile getirmelidir."⁷⁰ Bu kapsamda ayetlerin delalet ettiği anlamları en etkili şekilde yansıtan okuma biçimleri, klasik dönem alimleri tarafından 'nağmeler' olarak adlandırılmıştır. Yedi ile sınırlandırılan bu nağmeler; yüceltme (tazim), sesi inceltip alçaltma, sesi vurgulayıp yükseltme, terennüm, rağbet (arzu), tövbe ve korkma olmak üzere yedi ana başlık altında toplanmıştır.⁷¹ Çağdaş sesbilim ve dilbilim araştırmacıları, klasik literatürde kullanılan nağme teriminin *tenğîm* ile aynı anlama geldiğini belirtmişlerdir.⁷² Bu çıkarımdan hareketle, *tenğîm* olgusunun *tertil* uygulamasının temel ve önemli bir bileşeni olduğu sonucuna varmak mümkündür.

Diğer taraftan İbnü'l-Cezerî'nin (ö. 833/1429) Hz. Ali'ye atfettiği (التَّرْتِيلُ: تَجْوِيدُ الْحُرُوفِ وَمَعْرِفَةُ الْوَقْفِ) sözü⁷³ dikkate alındığında, Hz. Ali *tertili*, ayetlerde geçen kelimelerin Kur'an harflerinin mahreç ve sıfatlarına uygun şekilde telaffuz edilmesi ve vakf yerlerinin bilinmesi olarak açıklamıştır. Bu tanımlama, harflerin sahih bir şekilde telaffuz edilmesi gerekliliğine ve okuma sırasında durulması ve yeniden başlanması gereken yerlerin bilgisine işaret etmektedir. Bu bağlamda, Zerkeşî'nin "Vakf mahallinde durmaya teşvik eden hususlardan biri de *tertil*dir."⁷⁴ şeklindeki ifadesi, Kur'an tilâvetinde vakf ve *tertil* arasındaki ilişkiyi vurgulamaktadır. Bu durum, bir taraftan Kur'an tilâvetinde ses-anlam uyumunun önemini vurgulamakta ve daha önce belirtilen *tertil* kavramının tanımlamalarıyla bağdaşmaktadır. Diğer taraftan, *tecvîd* ve vakf disiplinlerinin *tertilin* diğer temel unsurlarını teşkil ettiğini ortaya koymaktadır.⁷⁵

Şekil 1

Tertîl / Tatrîz / Prozodi

Önceki başlıkta, *teğannî*'nin temel karakteristikleri arasında *tenğîm* ve ritme sadık kalmanın önemine vurgu yapılmıştı. Netice olarak *tertilin*, başta *teğannî* olmak üzere, *tecvîd*, *tenğîm*, *nebr*, *vakf* ve *ritim* gibi unsurlara riayet ettiği gözlemlenmektedir. Bu tespitlerden hareketle, modern sesbilim ve dilbilim perspektifinden *tertili* şu şekilde tanımlamak mümkündür: *Tertîl*, Kur'an metninin fonetik açıdan en iyi hala getirilmiş ve prozodik özelliklerinin belirginleştirilmiş bir

⁷⁰ Bedrüddîn Muhammed b. Bahâdir ez-Zerkeşî, *el-Burhân fî 'ulûmi'l-Kur'ân*, thk. Muhammed Ebü'l-Fadl İbrâhim (Kahire: Mektebetü Dâri't-Türâs, 1984), 1/450.

⁷¹ Gânim Kaddûrî el-Hamed, *ed-Dirâsâtü's-şavtiyye 'inde 'ulemâ'i't-tecvîd* (Amman: Dâru Ammân, 2007), 480; Bâybî, *el-Çadayet'-tatrîziyye*, 1/178.

⁷² Hamed, *ed-Dirâsâtü's-şavtiyye*, 480; Bâybî, *el-Çadayet'-tatrîziyye*, 1/178.

⁷³ Ebü'l-Hayr Şemsüddin Muhammed b. Muhammed İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr fi'l-kurâ'âti'l-âşr*, thk. Ali Muhammed ed-Dabbâ' (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.), 1/209.

⁷⁴ Zerkeşî, *el-Burhân*, 1/368.

⁷⁵ Bâybî, *el-Çadayet'-tatrîziyye*, 1/184-188.

biçimde telaffuz edilmesi sanatıdır. Diğer bir ifadeyle *tertil*, dilbilimsel açıdan prozodik okuma (*tatrîz*) olgusunun Kur'an tilâvetindeki sözlü tezahürü olarak değerlendirilebilir.⁷⁶

2. Klasik Arap Literatüründe Tenğîm

Modern dilbilim literatüründe, *tenğîm* olgusunun klasik Arap dilbilimsel geleneğindeki kökenleri konusunda bir fikir birliği bulunmamaktadır. Bu konuda iki farklı görüş mevcuttur. Bir tarafta, Bergsträsser (ö.1351/1933), Temmâm Hassân ve Muhammed el-Antâkî gibi araştırmacılar, nahiv ve kırâat âlimlerinin bu olguya ya hiç değinmediklerini ya da önemine rağmen konuyu yalnızca yüzeysel olarak ele aldıklarını ileri sürmektedir.⁷⁷ Diğer tarafta ise, başta Rıdvan el-Kadmânî, Abdüsselâm el-Mesîdî ve Ahmed Kaddûr olmak üzere bir grup araştırmacı, *tenğîm* olgusunun klasik Arap dilbilimsel geleneğinde var olduğunu savunmakta ve buna dair kanıtlar sunmaya çalışmaktadır.⁷⁸

Savunanların ortaya koyduğu delillerin birkaç örneği aşağıda sunulmaktadır. Arap dili grameri sahasının önde gelen otoritelerinden biri olarak kabul edilen Sîbeveyhi'nin (ö. 180/796) eserinde, *tenğîm* olgusuna ilişkin en kadim yazılı atıflardan birine rastlanmaktadır. Sîbeveyhi, nahiv ile alakalı bazı konuları ele alırken tonlamaya işaret eden (التَرْنِيم) (terennüm) ve (مَدُّ الصَّوْتِ) (ses uzatma) gibi terimler kullanmıştır. Söz gelimi, nüdbe konusunu ele alırken (وا زِيدَاه) gibi ifadelerde, keder, üzüntü ve yas nidâlarını diğer nidâlardan ayıran tonlamadan bahsetmiş ve *tenğîm* anlamına gelen (يَتَرْنِمُونَ) kelimesini kullanmıştır.⁷⁹ Yine İbn Cinnî'nin (ö. 392/1002) *tenğîm* konusuna dair önemli ifadeleri bulunmaktadır. Bunlardan biri, sıfatın hazfedilmesi ve onun işlevinin tonlama tarafından üstlenilmesi hususundaki tespitleridir. İbn Cinnî, bu olguyu şu şekilde açıklamaktadır:

Sıfat hazfedilmiş ve bağlam onun yerine geçmiştir. Bu durum, Sîbeveyhi'nin naklettiği (سِيرَ عَلَيْهِ لَيْلًا) 'Üzerinden bir gece geçti' örneğinde görülmektedir. Burada ima edilen 'uzun bir gece'dir. (طَوِيلًا) 'uzun' sıfatı, durumun (ses tonlamasının) onun yerine delalet etmesinden dolayı hazfedilmiştir. Zira konuşmacının ifadesindeki 'tatvîh', 'tatrîh', vurgulama ve abartma üsluplarından 'uzun' kelimesinin yerini tutan anlamı hissedersin.⁸⁰

Tatvîh terimi, etimolojik olarak طَوَّحَ / tavvaha fiilinden türetilmiş olup, bu fiilin alanlarından biri havada gidip gelmektir.⁸¹ *Tatrîh* terimi ise طَرَّحَ / tarraha fiilinden türetilmiş olup, terennüm, uzatmak ve yükseltmek anlamlarını içermektedir.⁸² Bu etimolojik ve semantik verilere dayanarak ve ayrıca İbn Cinnî'nin söz konusu terimleri kullanım bağlamını göz önünde

⁷⁶ Bâybî, *el-Ğađayet-tatrîziyye*, 1/186.

⁷⁷ Gotthelf Bergsträsser, *et-Teğavvuru'n-nahivî*, thk. Ramadân Abdüttevâb (Kahire: Mektebetü'l-Hâncî, 1994), 72; Hassân, *Menâhicü'l-bahş fi'l-luğa*, 163-164; Muhammed el-Antâkî, *Dirâsât fi fikhi'l-luğati'l-Arabiyye* (Beyrut: Dâru's-Şarki'l-Arabî, 2000), 197.

⁷⁸ Sevrî, "et-Tenğîm fi'l-Ğur'ânî'l-Kerîm", 1229.

⁷⁹ Amr b. Osmân Sîbeveyhi, *el-Kitâb*, thk. Abdüsselâm Hârûn (Kahire: Mektebetü'l-Hâncî, 1988), 2/220, 231.

⁸⁰ Ebü'l-Feth Osmân İbn Cinnî, *el-Ğaşâ'îş*, thk. Muhammed Ali en-Neccâr (Kahire: el-Hey'etü'l-Misriyye li'l-Kitâb, ts.), 2/373.

⁸¹ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, 2/535.

⁸² İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, 2/529.

bulundurarak, *Tatvîh* ve *tatrîh* terimleri, çağdaş fonetik araştırmalarında kullanılan *tenğîm* kavramının eşdeğer karşılıkları olarak değerlendirilebilir.⁸³

Nahiv âlimlerinin yanı sıra kırâat âlimlerinin de eserlerinde bu konuya önemli ölçüde yer verdikleri görülmektedir. Nitekim Ebü'l-Leys es-Semerkindî (ö. 373/983), Hz. Peygamber'in (s.a.v.) ashabına Kur'an'ı okumasının hikmetlerini incelerken söz konusu meseleye temas etmiş ve konuyla ilgili son derece değerli tespitlerde bulunmuştur. Semerkindî'nin şu sözleri, özellikle Kur'an taliminde *tenğîm* olgusunun pedagojik rolüne ışık tutması bakımından dikkat çekmektedir. Ayrıca Kur'an tilâvetinde kullanılan özel nağmelerin dinleyici üzerindeki etkisi açısından da kayda değer bir öneme sahiptir:

*Yüce Allah'ın (Peygamber'e) Übey b. Ka'b'a (r.a.) Kur'an'ı okumasını emretmesindeki hikmet, onun Kur'an'ın lafızlarını, eda keyfiyetini, vakıf mahallerini ve Kur'an nağmelerini öğrenmesini temin etmektir. Zira Kur'an'ın nağmeleri, şeriatın benimsediği ve takdir ettiği bir üslup üzeredir. Bu, diğer metinlerde kullanılan nağmelerden farklılık arz eder. Her nağmenin insan ruhu üzerinde kendine mahsus bir tesiri mevcuttur. Binaenaleyh, Hz. Peygamber'in Übey'e Kur'an okuması, ona talim etmek maksadıyla idi, ondan öğrenmek gayesiyle değil.*⁸⁴

İlgili pasajdan hareketle, daha evvel işaret edildiği üzere, klasik Arap literatüründe kullanılagelen *nağme* teriminin, *tenğîm* kavramı ile eşanlamlı olduğu sonucuna varılmıştır. Bu semantik eşdeğerlik, söz konusu metinden açıkça anlaşılmalıdır.⁸⁵ Aynı şekilde Ebü'l-Alâ' el-Hemedanî'nin (ö. 569/1173) *tenğîm* olgusuna dair ifadeleri bilhassa önem arz etmektedir:

*Lahn-i hafî, yalnızca kırâat ilminin mütehasısları ve ileri gelen ulemânın hakikatini idrak edebildiği türdendir... Bu, ... nefy-isbât, haberî-istihâmî cümlelerin ayrımı (gibi hususlar), yazı (mushaf hattı) ile tespit edilemeyen, ancak sadece itkân ve zabt ehlerinden iktisap edilebilen dakik sır ve hususlar kabilindedir.*⁸⁶

Burada Hemedanî'nin menfi-müspet terkipleri ayırt edebilmek ve haberî-istihâmî cümleler arasındaki ayrımı kavrayabilmekle ilgili belirttiği incelikler, prozodik özelliklerin bir alt kümesi olan *tenğîm* olgusunun inceleme sahasına girmektedir.⁸⁷ Ayrıca Hemedanî'nin "yazı (mushaf hattı) ile tespit edilemeyen ancak sadece itkân ve zabt ehlerinden iktisap edilebilen dakik sır ve hususlar" sözündeki sır ve incelikler, ayetlerin kitabetinden hareketle anlaşılması ve algılanması mümkün olmayan ve telaffuzdaki fonetik özelliklerine dayanan zımnî anlamlar çerçevesinde değerlendirilmektedir. Bu zımnî delaletler, duygusal ve çağrışımsal anlam türünden olup sözcüksel-anlamsal manalardan ayrılmaktadır.⁸⁸

Tenğîm konusunda kırâat âlimlerinin tespit ve değerlendirmelerine ilişkin son örnek olarak, İmam İbnü'l-Cezerî'nin (لا إله إلا الله) ve (لَا رَيْبَ فِيهِ) gibi örneklerdeki med ile anlamsal bağlam

⁸³ Bâybî, *el-Çađayet'-taţrîziyye*, 1/148-149.

⁸⁴ Ebü'l-Leys Nasr b. Muhammed es-Semerkindî, *Büstânü'l-'ârifîn* (Kahire: Müesseseti'l-Kütübî's-Sekâfiyye, 1993), 319.

⁸⁵ Hamed, *ed-Dirâsâtü's-şavtiyye*, 480; Bâybî, *el-Çađayet'-taţrîziyye*, 1/178.

⁸⁶ İlgili metni, Gânim Kaddûrî el-Hamed, Ebü'l-Alâ' el-Hemedanî'nin tahkik edilmemiş ve yazma eser şeklinde bulunan *et-Temhîd* adlı eserinin 119b-120a varaklarından nakletmiştir. Hamed, *ed-Dirâsâtü's-şavtiyye*, 478.

⁸⁷ Hamed, *ed-Dirâsâtü's-şavtiyye*, 478; Bâybî, *el-Çađayet'-taţrîziyye*, 1/180-181.

⁸⁸ Dilbilim uzmanları, kelimelerin anlamsal boyutunu merkezi ve çevresel olmak üzere iki ana kategoriye taksim ederler. Merkezî anlam aynı zamanda aslı, sözlüksel, temel, dilsel ve mantıksal anlam olarak da adlandırılır. Çevresel anlam ise

arasındaki ilişkiye dair açıklamaları zikredilebilir. Bu med türü, ilk misalde *medd-i ta'zîm* (yüceltme meddi), ikinci misalde *medd-i tebrîe* (cinsten hükmü nefyeden med) olarak adlandırılmakta olup, nefyin mübalağalı bir şekilde vurgulanmasını hedeflemektedir. İbnü'l-Cezerî, bu görüşünü desteklemek amacıyla İbn Mihrân'ın (ö. 381/992) *el-Meddât* adlı eserinde yer alan şu ifadeyi delil olarak sunar:

*Mübalağa meddi olarak adlandırılmasının sebebi, Allah dışındaki varlıkların uluhiyetini nefyetmede mübalağa talebinde bulunmasıdır. Bu da Araçlar nezdinde yaygındır; zira onlar, dua ederken, yardım (istiğase) isterken ve bir şeyi nefyetmede mübalağa yaparken [sesi] uzatırlar. Aynı zamanda, bu gerekçeyle aslında uzatılması gerekmeyen [harfleri] de uzatırlar.*⁸⁹

Tilâvetteki med uygulamasının hem dilsel hem de dinî perspektiflerden gerekçelendirilebileceği görülmektedir. Dilsel bakımından incelendiğinde, med kaidesinin Araçanın fonetik yapısıyla uyum içinde olduğu tespit edilmiştir. Uzatmalar, kelimelerin semantik açıklığını artırırken aynı zamanda vurguyu da güçlendirmektedir. Bu durum, dilin doğal akışını ve ritmik özelliklerini muhafaza etmektedir. Dinî bakış açısıyla değerlendirildiğinde ise med uygulamasının, Kur'an'ın ilahi mesajının daha etkili bir biçimde iletilmesine katkı sağladığı gözlemlenmektedir. Medler, dinleyicinin ayetler üzerinde daha fazla tefekkür etmesine imkân tanırken, metnin manevî boyutunu da zenginleştirmektedir.

3. Kur'an'da Tenğim Olgusunun İşlevsel Analizi

Çağdaş dilbilimsel yaklaşımlar çerçevesinde, semantik değer taşıyan fonetik unsurların incelenmesi, *işlevsel sesbilim* (علم الأصوات الوظيفي) veya diğer adıyla *fonoloji* (sesbilgisi) disiplini altında gerçekleştirilmektedir.⁹⁰ *Fonoloji*, dilbilimin bir alt alanı olarak, konuşma seslerini dillerdeki iletişimsel işlevleri açısından inceleyen ve karşılıklı anlaşmada seslerin anlam aktarma fonksiyonlarını ele alan bilim dalıdır.⁹¹ *Fonoloji* kapsamında *tenğim* olgusunun Kur'an-ı Kerim'deki işlevlerini, üç ana kategorik çerçeve içerisinde değerlendirmek mümkündür.⁹² Bunlar duygusal-ifadesel işlev, sözdizimsel-yapısal işlev ve anlamsal işlevdir.

3.1. Duygusal-İfadesel İşlev

Duygusal-ifadesel işlev, konuşmacının/okuyucunun iç dünyasında meydana gelen duyguların ve hislerin dışa vurumu olarak tarif edilebilir.⁹³ Bu duygusal çeşitlilik, korku, üzüntü, sevinç, yüceltme, pişmanlık, umutsuzluk, temenni, şüphe duyma, dua etme, yakarış, af dileme, sitem etme ve alay etme gibi farklı hisleri kapsamaktadır. Kur'an-ı Kerim'in öğüt, kıssa, ahkam ile tarihî ve sosyokültürel konuları içeren çok yönlü bir metin olması sebebiyle, yukarıda bahsedilen anlamsal çeşitliliği bünyesinde barındırdığı görülmektedir. Bu bağlamda, Kur'an

zımni, ikincil, duygusal ve çağrışımsal anlam olarak da bilinir. Bu sınıflandırma hususunda daha kapsamlı bilgi için bk. Câsim Muhammed Abd el-Abbûd, *Muştalâhâtü'd-delâleti'l-'Arabiyye: dirâse fi dav'i 'ilmi'l-luğati'l-hadis* (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2007), 118-122.

⁸⁹ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/344-345.

⁹⁰ Hassân, *Menâhicü'l-bağis fi'l-luğa*, 111.

⁹¹ Seyhun Topbaş - Handan Kopkallı, "Sesbilim ve Sesbilgisi Terimleri Üzerine", *Dilbilim Araştırmaları Dergisi* 5 (1994), 313.

⁹² Bâybî, *el-Kađayet-tatriziyye*, 1/255.

⁹³ Bûznâse, "Zâhîretü't-tenğim", 101-102.

tilâvetinin, bahsi geçen duyguları ifade edebilmek için farklı tonlama aralıkları ve eğrilerinin kullanımını gerektirdiği söylenebilir.⁹⁴

Önceki bölümde atıfta bulunulan Zerkeşî'nin “Kur'an'ı tam bir tertil ile okumak isteyen kimse, onu (ayetlerin) ahvaline uygun şekilde okumalıdır.”⁹⁵ şeklindeki beyanı, her ayetin veya ayet grubunun kendine mahsus bir duygusal ve ifadesel niteliğe sahip olması hasebiyle, özgün bir *tenğîm* şekline ihtiyaç duyduğunu ima etmektedir. Bu duygusal durumları Kur'an'dan seçilen bazı ayetlerle örneklemek mümkündür. Söz gelimi, Nebe 78/40. ayetinde *إِنَّا أَنْذَرْنَاكُمْ عَذَابًا قَرِيبًا (يَوْمَ يَنْظُرُ الْمُدَّةُ مَا قَدَّمَتْ يَدَاهُ وَيَقُولُ الْكَافِرُ يَا لَيْتَنِي كُنْتُ تُرَابًا* “Şüphesiz biz, kişinin önceden elleriyle yaptıklarına bakacağı ve inkârcının, ‘keşke toprak olsaydım!’ diyerek dövüneceği gün gerçekleşecek olan yakın bir azaba karşı sizi uyardık.”⁹⁶ buyrulmaktadır. Bu ayet, inkârcının durumunu tasvir etmekte olup, inkâr eylemleri nedeniyle duyduğu nedamet ve üzüntüyü, toprak olmayı temenni etme arzusuyla ifade etmektedir.⁹⁷ Dolayısıyla, bu ayetin tilâvetinde, söz konusu pişmanlığı yansıtacak bir *tenğîm* tekniğinin kullanılması gerekmektedir. Yine dua, yakarış ile af ve merhamet dileme anlamını ifade eden şu ayet⁹⁸ de konuyla alakalı güzel bir misal teşkil etmektedir: *فَلَا رَيْبًا ظَلَمْنَا أَنْفُسَنَا وَإِن لَّمْ (تَغْفِرْ لَنَا وَتَرْحَمْنَا لَنَكُونَنَّ مِنَ الْخَاسِرِينَ* “Dediler ki: Ey rabbimiz! Biz kendimize zulmettik. Eğer bizi bağışlamaz, bize acımasan mutlaka ziyan edenlerden olunuz!”⁹⁹ Bu ayetin tilâvetinde, kulun Yaratıcısı karşısındaki teslimiyet hali, günahını itiraf edişi ve affedilmeme durumunda karşılaşacağı sonuçlara dair inancını yansıtan bir *tenğîm* takip edilmesi gerekmektedir. Aynı şekilde alay etme ve aşağılama anlamını taşıyan şu ayet de bu konuya örnek olarak verilebilir: *ذُئِيَ إِنَّكَ أَنْتَ الْغَزِيرُ الْكَرِيمُ) “Tat (azabı) bakalım; zira sen (aklinca) güçlü ve itibarlısın!”¹⁰⁰ Ayetteki “Sen, güçlü ve itibarlısın” ifadesi, aslında anlamın tersini kastetmektedir. Yani “Sen zayıf ve aşağılık olansın” anlamına gelmektedir. Bu ayette ironik bir anlam bulunmaktadır.¹⁰¹ Dolayısıyla, ayetin tilâveti esnasında bu ironik tonu yansıtacak bir okuyuş tarzının benimsenmesi, metnin taşıdığı anlam katmanlarını daha etkili bir şekilde aktarabilecektir.¹⁰²*

3.2. Sözdizimsel-Yapısal İşlev

Sözdizimsel-yapısal işlevin temel amacı, çeşitli cümle türleri arasındaki ayrımı tespit etmek ve bu cümle yapıları arasındaki nüansları fonetik özellikler vasıtasıyla belirleyerek ortaya koymaktır. Her dilbilgisel cümle kategorisinin kendine has bir *tenğîm* yapısı vardır. Cümlelerin haber, istifham, emir, talebî, menfî, müspet, te'kîd, kase ve nida gibi çeşitli biçimlere ayrılması, bu cümlelerin fonksiyonuna uygun tonlama modellerinin çeşitliliğini zaruri kılmaktadır.¹⁰³ Bu çalışmanın önceki bölümünde, Ebu'l-Alâ el-Hemedanî'nin cümle türlerini tefrik etme gerekliliğine dair görüşlerine atıfta bulunulmuştur. Hemedanî, bilhassa namfî ve müspet ile

⁹⁴ Bâybî, *el-Çađayet'ta-trîziyye*, 1/255-256.

⁹⁵ Zerkeşî, *el-Burhân*, 1/450.

⁹⁶ Kur'an-ı Kerîm Meâlî (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2008), en-Nebe', 78/40.

⁹⁷ Seyyid b. Kutub b. İbrâhîm Kutub, *Fî Zîlâli'l-Kur'ân* (Kahire: Dâru's-Şurûk, 2003), 6/3809.

⁹⁸ Kutub, *Fî Zîlâli'l-Kur'ân*, 3/1270.

⁹⁹ Kur'an-ı Kerîm Meâlî, el-A'râf, 7/23.

¹⁰⁰ Kur'an-ı Kerîm Meâlî, ed-Duhân, 44/49.

¹⁰¹ Muhammed et-Tâhir İbn Âşûr, *et-Taħrîr ve't-tenvîr* (Tunus: ed-Dâru't-Tûnisîyye, 1984), 25/316.

¹⁰² Tenğîm olgusunun Kur'an'da duygusal-ifadesel işlevi ile ilgili başka örnek için bk. el-Bakara, 2/186, 200, 201, 250, 279, 281, 286; Âl-i İmrân, 3/7, 8, 9, 36, 37, 38, 39, 53. vb.

¹⁰³ Bâybî, *el-Çađayet'ta-trîziyye*, 1/261; Bûznâşe, “Zâhiretü't-tenğîm”, 101.

haberî ve istifhamî cümleler arasındaki ayrıma dikkat çekmiştir. Hatta daha ileri giderek, Kur'an tilâvetinde bu ayrımı göz ardı etmenin, kâri tarafından lahn-i hafî olarak addedildiğine işaret etmiştir. Bununla birlikte cümle türleri arasındaki fonetik ayrımın ancak şifâhî aktarım yoluyla öğrenilebilecek inceliklerden olduğuna ve mushaf yazısının bu hususları ifade etmekte yetersiz kaldığına vurgu yapmıştır.¹⁰⁴ Bu bağlamda, *tengîm*in cümle türünü belirlemede oynadığı role ilişkin Kur'an'dan bazı misaller sunulacaktır. Bu örneklerden biri şu ayet-i kerîmedir: (يَسْأَلُونَكَ عَنِ الشَّهْرِ الْحَرَامِ قِتَالٍ فِيهِ، قُلْ قِتَالٌ فِيهِ كَبِيرٌ) “*Sana haram ayı, onda savaşmayı soruyorlar. De ki: Onda savaşmak büyük günahıdır.*”¹⁰⁵ Ayetin ilk bölümü olan (يَسْأَلُونَكَ عَنِ الشَّهْرِ الْحَرَامِ) bir haberî cümle olarak değerlendirilmektedir ve dolayısıyla bildirme tonlamasıyla telaffuz edilmesi icap etmektedir. İkinci kısım (قِتَالٍ فِيهِ) ise istifhâm (soru) tonlamasıyla okunmalıdır. Nitekim bu bölüm, Ebû Hayyân (ö. 745/1344) ve Şevkânî (ö. 1250/1834) gibi müfessirlere göre “*Sana haram ayda savaşmanın meşruiyetini soruyorlar?*” anlamını taşıyan istifhâm cümlesidir.¹⁰⁶ Ayetin devamında gelen (قُلْ قِتَالٌ فِيهِ كَبِيرٌ) ifadesi ise bir inşâî talep cümlesidir. Bu sebeple, emir kipini yansıtan bir tonlama modeliyle okunması uygun görülmektedir.

Tengîm'in yapısal işlevine bir diğer misal de şu ayettir: (يَا مَرْيَمُ اقْنُتِي لِرَبِّكِ وَإِسْجُدِي لِوَالِدَيْكِ مَعَ الرَّاكِعِينَ) “*Ey Meryem! Rabbine ibadet et; secdeye kapan, huzurunda eğilenlerle beraber sen de eğil.*”¹⁰⁷ Burada ilk kısmın (يَا مَرْيَمُ) nidâ ifade eden bir tonlama kalıbıyla okunması gerektiğine dikkat edilmelidir ve burada med harfi bu tonlamanın icrasında yardımcı olmaktadır. Ardından (اقْنُتِي، اسْجُدِي، ارْكَعِي) lafızlarında emir ifade eden bir *tengîm* modeline geçiş yapılır. Bir başka örnek de (كَبُرَتْ كَلِمَةً تَخْرُجُ مِنْ أَفْوَاهِهِمْ) “*Ağızlarından çıkan bu söz ne kadar çirkin!*”¹⁰⁸ ayettir. Bu ayet, “*Allah çocuk edindi*” ve “*Melekler Allah'ın kızlarıdır*” diyen kimselerin ağzından sadır olan sözün azametini ve vehametini işaret etmektedir. Fahrüddîn er-Râzî (ö. 606/1210), bu hususta şöyle bir yorumda bulunmuştur: “*Bu ifadede taaccüp manası mevcuttur, sanki ‘ne büyük bir söz’ denilmiş gibidir.*”¹⁰⁹ Binaenaleyh, bu ayetin taaccüp manasını ima edecek şekilde uygun bir *tengîm* yapısıyla tilâvet edilmesi söz konusu anlamı aksettirmesi bakımından önem arz etmektedir.¹¹⁰

3.3. Anlamsal İşlev

Anlamsal işlev, soru cümlesi yapısını kullanarak, sorgulama işlevinin ötesinde çeşitli anlamları ifade eden cümleler arasındaki ayrımı ele almaktadır.¹¹¹ Söz konusu istifhâm cümlelerinin anlamları arasında azarlama, kınama, sitem etme, çoğaltma, üzüntü belirtme, alay etme, küçümseme, uyarma, vurgulama, yüceltme ve abartma gibi işlevler yer almaktadır.¹¹² Bu

¹⁰⁴ Hamed, *ed-Dirâsâtü's-Şavtiyye*, 478; Bâybî, *el-Ğadayet'ta'rîziyye*, 1/180-181.

¹⁰⁵ Kur'an-ı Kerîm Meâli, el-Bakara, 2/217.

¹⁰⁶ Muhammed b. Yûsuf Ebû Hayyân, *el-Bahrü'l-muĥîṭ*, thk. Sıdkî Cemîl (Beyrut: Dâru'l-Fıkr, 2010), 2/383; Ebû Abdillâh Muhammed b. Ali eş-Şevkânî, *Fethu'l-ğadir el-câmi' beyne fenneyi'r-rivâye ve'd-dirâye min 'ilmi't-tefsîr* (Dimaşk: Dâru İbn Kesîr, 1414), 1/249.

¹⁰⁷ Kur'an-ı Kerîm Meâli, Âl-i İmrân, 3/43.

¹⁰⁸ Kur'an-ı Kerîm Meâli, el-Kehf, 18/5.

¹⁰⁹ Fahrüddîn Muhammed b. Ömer er-Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb* (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-'Arabî, 1420), 21/425.

¹¹⁰ Tengîm olgusunun Kur'an'da sözdizimsel-yapısal işlevi ile ilgili başka örnek için bk. el-Bakara, 2/33, 40, 54; Âl-i İmrân, 3/15, 36, 37; en-Nisâ, 4/1-6; Yûsuf, 12/29, 75, 78, 80, 81, 82, 83; et-Tahrîm, 66/1 vb.

¹¹¹ Bâybî, *el-Ğadayet'ta'rîziyye*, 1/267.

¹¹² İstifham cümlelerinin haberî amaçlar için kullanımına dair örnek için bk. Zerkeşî, *el-Burhân*, 4/328-333.

cümleler, nahiv açısından istifhâm cümleleri olarak sınıflandırılırsalar da, seslendirilirken ifade ettikleri spesifik anlama uygun bir tonlama örüntüsünün benimsenmesi gerekmektedir.¹¹³ Zira istifhâmın maksadı her zaman sorulan soruya cevap almak veya muhatabı sınamak değildir. Bilhassa Kur'an'da istifhâm cümleleri çoğu yerde muhatabın dikkatini çekme, onları düşünmeye sevk etme, bilgiyi edinmeye hazırlama, yanlış bilgiyi/inancı sorgulama ve bunları düzeltme gibi çeşitli işlevlerde kullanılmıştır.¹¹⁴

Bu meyanda *tenğîm*in, istifhâm yapısının aslı işlevinden çıkarak alternatif anlamsal işlevleri yerine getirmesindeki rolünü örneklendiren birtakım misaller sunulacaktır. Bu kullanımlardan biri, sitem etme anlamını aktarmak için istifhâm yapısının tercih edilmesidir. Nitekim (أَلَمْ يَأْنِ لِلَّذِينَ) “İman edenlerin, Allah'ı anmak ve vahyedilen gerçeği düşünmekten dolayı kalplerinin heyecanla ürperme zamanı gelmedi mi?”¹¹⁵ ayetinde bu kullanım açıkça görülmektedir. İbn Mesûd'un bu ayet hakkındaki tefsiri, ayetin nüzulünün Müslümanların İslam'ı kabulünden kısa bir süre sonra gerçekleştiğini ve dolayısıyla bir sitem içerdiğini vurgulamaktadır.¹¹⁶ Bu yüzden ayetin bu manasını ima edecek şekilde uygun bir *tenğîm* yapısıyla tilâvet edilmesi icap etmektedir. Benzer şekilde, (عَفَا اللَّهُ عَنْكَ لِمَ أَذْنَتْ لِيْمَ حَتَّى يَتَّبِعَنَّ لَكَ الَّذِينَ صَدَقُوا وَتَعْلَمَ) “Allah seni affetti de doğru söyleyenler sence belli olmadan ve kimlerin yalancı olduğunu bilmeden niçin onlara izin verdin?”¹¹⁷ ayeti de istifhâm yapısını kullanarak sitem anlamını ifade etmektedir. Taberî, ayetin Hz. Peygamber'e (s.a.v.) yönelik bir sitem mahiyetinde olduğunu belirtmektedir. Bu sitemin gerekçesi, Resûlullah'ın (s.a.v.) Tebük Seferi öncesinde, bazı münafıklara seferden geri kalmaları için izin vermesidir.¹¹⁸ Bu örnekte, (لِمَ أَذْنَتْ لِيْمَ) ifadesi, hakiki bir soru olmaktan ziyade, nazıkçe bir sitem olarak anlaşılmalı ve tilâvette bu manayı ifa edecek tonlamayla okunmalıdır.

İstifhâm üslubunun bir diğer kullanımı, hayret ve kınama anlamlarını vurgulamak içindir. (كَيْفَ تَكْفُرُونَ بِاللَّهِ وَكُنْتُمْ أَمَواتًا فَأَحْيَاكُمْ) “Sizler cansız iken size O hayat verdiği halde Allah'ı nasıl inkâr edebiliyorsunuz?”¹¹⁹ ayet-i kerîmesi bu kullanıma örnek teşkil etmektedir. Ferrâ (ö. 207/822), bu ayetin “Yazıklar olsun size, nasıl inkâr ediyorsunuz?” anlamını taşıdığını belirtmektedir.¹²⁰ Bu örnekte (كَيْفَ تَكْفُرُونَ) ifadesi, gerçek bir istifhâm olmaktan ziyade, taaccüp ve azarlama anlamını aktarmaktadır. Dolayısıyla tilâvette bu manayı yansıtabilecek *tenğîm* modeli ile okunmalıdır. Yine istifhâm yapısının kullanıldığı, ancak salt haber verme ve te'kid anlamı taşıyan örnekler de mevcuttur. (هَلْ أَتَى عَلَى الْإِنْسَانِ حِينٌ مِّنَ الدُّهْرِ لَمْ يَكُنْ شَيْئًا مَّذْكُورًا) “Gerçek şu ki, insanın yaratılış tarihinde onun henüz anılan bir şey olmadığı bir dönem gelip geçmiştir”¹²¹ ayeti bu duruma örnek gösterilebilir. Söz konusu ayet soru tonlamasıyla değil, gerçekleşmiş bir haberî cümle tonlamasıyla okunmalıdır.

¹¹³ Bâybî, *el-Ğađayet'-tařrîziyye*, 1/267.

¹¹⁴ Nurullah Denizer, *Kur'an'da İnsanlara Yöneltilen Sorular* (İstanbul: Rağbet Yayınları, 2020), 86-87.

¹¹⁵ *Kur'an-ı Kerîm Meâli*, el-Hadîd, 57/16.

¹¹⁶ Muhammed b. Ahmed el-Kurtubî, *el-Câmi' li-aħkâmi'l-Ğur'ân*, thk. Abdullah et-Türkî (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2006), 20/252.

¹¹⁷ *Kur'an-ı Kerîm Meâli*, et-Tevbe, 9/43.

¹¹⁸ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 11/477.

¹¹⁹ *Kur'an-ı Kerîm Meâli*, el-Bakara, 2/28.

¹²⁰ Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Ziyâd el-Ferrâ, *Me'âni'l-Ğur'ân*, thk. Abdülfettâh İsmâil Şelebî vd. (Kahire: Dâru'l-Misriyye li't-Telif, 1972), 1/23.

¹²¹ *Kur'an-ı Kerîm Meâli*, el-İnsân, 76/1.

Bu ayette yer alan (هل) edatı, klasik soru anlamından ziyade, (قد/gerçekten) anlamını taşımaktadır.¹²² Bu kullanım şekli, ayetin soru cümlesi formundan ziyade, haber cümlesi olarak okunması ve anlaşılması gerektiğini göstermektedir. Dolayısıyla, ayetin tonlaması soru değil, gerçekleşmiş bir olayı bildiren haber cümlesi şeklinde olmalıdır.

İstifhâm üslubunun haber verme anlamına dönüşmesi, *tenğîm* açısından dikkat çekici bir farklılık arz etmektedir. Bu durum, birbirinden farklı ve hatta zıt iki tonlamayı gerektirir. Dolayısıyla, okuyucunun, soru soran bir tonlama yerine, onaylayıcı ve haber verici bir tonlama benimsemesi gerekmektedir. Bu örnekler,¹²³ Kur'an'ın dilsel zenginliğini ve tilâvet inceliğini göstermekte olup, ayetlerin doğru anlaşılması ve yorumlanması için dilbilimsel ve bağlamsal analizin önemini vurgulamaktadır.

Sonuç

Kur'an-ı Kerim'in şifâhî nüzülü ve aktarımı, onun orijinal formunu ve otantikliğini koruyarak kitabette tafisi mümkün olmayan fonetik unsurların sonraki nesillere intikalini sağlamakta kilit rol oynamaktadır. Bu fonetik unsurların bütünü, Kur'an tilâvetinin kendine özgü prozodik yapısını oluşturmaktadır. Araştırmamızda, tilâvetin prozodik yapısını teşkil eden fonetik bileşenlerin en önde gelenlerinden biri olan *tenğîm* olgusu, çok boyutlu bir analize tabi tutulmaktadır. Bu gayeye matuf olarak, Kur'an'ın okunması ve seslendirilmesi ile alakalı olan *tatrîz*, *nebr*, *teğannî*, *tecvîd* ve *tertil* gibi temel mefhumlar tahlil edilmiştir. Çalışma, mezkûr kavramların her birinin Kur'an tilâvetindeki rolünü ve birbiriyle olan etkileşimini incelerken, bilhassa *tenğîm* olgusunun Kur'an'ın fonetik ve semantik boyutlarına olan tesirini irdelemeyi hedeflemektedir.

Çalışma, *tenğîm* olgusunun Arapça dilindeki en belirgin prozodik özelliklerden biri olduğunu ve ses tellerinin gerilim derecesine bağlı olarak sesin yükselmesi ve alçalması ile ilişkili olduğunu ortaya koymuştur. *Tenğîm*in, cümlenin anlamını ek kelimeler olmaksızın değiştirebilme kapasitesi, sözlü dildeki işlevinin yazılı dildeki noktalama işaretlerine benzer olduğunu göstermektedir. Ayrıca *tenğîm*in okuyucunun psikolojik ve duygusal durumunu yansıtan bir cümle müziği oluşturduğu gözlemlenmiştir. Araştırma, *tenğîm*in dilbilimsel analizlerde genellikle cümle düzeyinde işlevsellik gösterdiğini ancak spesifik bir lafızla sınırlı kaldığı durumlarda *nebr* (vurgu) kategorisine dahil edildiğini belirlemiştir. *Teğannî* kavramının ise Kur'an tilâvetinde sesin güzelleştirilmesi ve melodik bir tarzda seslendirilmesi olarak tanımlandığı ve *tenğîm* olgusunun Kur'an tilâvetine özgü geliştirilmiş bir versiyonu olarak değerlendirilebileceği sonucuna varılmıştır. Bir başka tabirle *tenğîm* olgusu, *teğannî*nin bir alt bileşeni olarak kabul edilebilir. Bunun yanı sıra *tertil* kavramının modern sesbilim ve dilbilim perspektifinden yeniden tarif edilmesi önerilmiştir. Bu bağlamda *tertil*, Kur'an metninin fonetik açıdan en iyi hala getirilmiş ve prozodik özelliklerinin belirginleştirilmiş bir biçimde telaffuz edilmesi sanatı olarak tanımlanmıştır. *Tertîlin*, başta *teğannî* olmak üzere, *tecvîd*, *tenğîm*, *nebr*, *vakf*

¹²² Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 23/529.

¹²³ *Tenğîm* olgusunun Kur'an'da anlamsal işlevi ile ilgili başka örnek için bk. el-Bakara, 2/131; el-Mâide, 5/116; el-En'âm, 6/6; Yunus, 10/59; Hûd, 11/78; Sebe', 34/17; el-Ahkâf, 46/35; el-Mürselât, 77/16; et-Tîn, 95/7 vb.

ve *ritim* gibi unsurlara riayet ettiği gözlemlenmektedir. Diğer bir ifadeyle *tertîl*, prozodik okuma (*tatrîz*) olgusunun Kur'an tilâvetindeki sözlü tezahürü olarak ifade edilebilir.

Tenğîm olgusunun klasik Arap dilbilimsel geleneğindeki varlığı konusunda farklı görüşler bulunmaktadır. Bir grup araştırmacı, bu olgunun klasik dönemde yeterince ele alınmadığını iddia ederken, diğer bir grup ise *tenğîm*'in klasik Arap dilbilimsel geleneğinde mevcut olduğunu ve önemsendiğini savunmaktadır. Ancak incelenen kaynaklardaki kanıtlar, *tenğîm* kavramının bu gelenekte var olduğunu göstermektedir. Sıbeveyhi, İbn Cinnî, Ebü'l-Leys es-Semerkindî, Ebü'l-Alâ' el-Hemedanî ve İbnü'l-Cezerî gibi önemli kırâat âlimleri ile dilbilimcilerin eserlerinde, modern dilbilimdeki *tenğîm* kavramına karşılık gelen *terennüm*, *tatvîh*, *tatrîh*, *nağme* gibi kavramların kullanıldığı tespit edilmiştir. Mezkûr âlimler, ses tonu değişikliklerinin anlam üzerindeki etkisini, özellikle Kur'an okuyuşunda ve dilbilgisel yapılarda incelemişlerdir. *Tenğîm*'in, nüansları ifade etmede, duygusal ve çağrışımsal anlamları aktarmada ve dilbilgisel yapıları ayırt etmede önemli bir rol oynadığı vurgulanmıştır. Bu bulgular, klasik Arap dilbilim geleneğinin, modern dilbilim çalışmalarına öncülük eden zengin bir mirasa sahip olduğunu gözler önüne sermektedir.

Çalışma, Kur'an'da *tenğîm* olgusunun üç temel işlevini analiz etmiştir. Bunlar: duygusal-ifadesel, sözdizimsel-yapısal ve anlamsal işlevdir. Duygusal-ifadesel düzeyde, *tenğîm* ayetlerdeki duygu ve hisleri yansıtmada önemlidir. Sözdizimsel-yapısal açıdan, cümle türlerini ayırt etmede ve anlamı netleştirmede işlev görür. Anlamsal düzeyde ise özellikle istifhâm yapılarında, sorgulama dışındaki anlamları iletmede etkilidir.

Kaynakça | References

- Abbûd, Câsim Muhammed Abd. *Muštalahâtü'd-delâleti'l-ʿArabiyye: dirâse fi dav'i ʿilmi'l-luğati'l-hadiş*. Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-ʿİlmiyye, 2007.
- Akdemir, Mustafa Atilla. “Dabtu'l-Mushaf ve Tecvidli Mushaf Basımına Dair Bazı Tespit ve Değerlendirmeler”. *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 43/2 (2012), 291-303.
- Akdemir, Mustafa Atilla. *Kıraat İlmî Eğitim ve Öğretim Metotları*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2. Basım, 2015.
- Antâkî, Muhammed. *Dirâsât fi fıkhi'l-luğati'l-ʿArabiyye*. Beyrut: Dâru'ş-Şarki'l-Arabî, 4. Basım, 2000.
- Asîrî, Faysal Muhammed. “Eşeru't-teng'im fi tevlîdi'l-me'ânî”. *Mecelletü Külliyyeti'l-Luğati'l-Arabiyye Câmîati'l-Ezher* 3/36 (2023), 1718-1748.
- Azîz, Gülizar Gâgel. *el-Şarîne fi'l-luğati'l-ʿArabiyye*. Amman: Dâru Dicle, 1. Basım, 2009.
- Bâybi, Ahmed. *el-Kadâye't-ta'rîziyye fi'l-kırâ'âti'l-Şur'âniyye*. 2 Cilt. İrbid: Âlemü'l-Kütübü'l-Hadîs, 1. Basım, 2012.
- Bergsträsser, Gotthelf. *et-Teşavvuru'n-naḥvî*. thk. Ramadân Abdüttevâb. Kahire: Mektebetü'l-Hâncî, 2. Basım, 1994.
- Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn. *el-Câmi'ü li-şu'abi'l-îmân*. thk. Abdululî Hâmid. 14 Cilt. Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1. Basım, 2003.
- Bişr, Kemâl. *İlmü'l-eşvât*. Kahire: Dâru Garîb, 2000.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail. *el-Câmi'ü ş-şahîh*. thk. Mustafa el-Buğa. 7 Cilt. Dımaşık: Dâru İbn Kesîr, 5. Basım, 1993.
- Bûrâs, Süleymân. “ez-Zavâhiru't-ta'rîziyye ve devruhâ fi'l-ma'nâ”. *Câmîati'l-Mesile Havliyyâtü'l-Âdabi ve'l-Luğât* 8 (2017), 8-21.
- Bûznâşe, Nûruddîn. “Zâhîretü't-teng'im ve devruha'l-ma'nevî fi tevcih'd-delâle”. *Mecelletü Milâf li'l-Buhûs ve'd-Dirâsât* 8/2 (2022), 97-108.
- Coşkun, Muhammed. “Kıraatten Tilâvete: Bir Kur'an Okuma Pratiği Olarak Tilâvet Üslûbunun Mahiyeti Üzerine”. *Tefsir Araştırmaları Dergisi* 7/2 (2023), 722-742.
- Çağlı, Necdet. *Kıraat Olgusu Çerçevesinde Kur'an'ın Belađat ve Fonetik Yapısı*. Ankara: İlahiyat Yayınları, 2005.
- Çetin, Abdurrahman. *Kur'an Okuma Esasları*. Bursa: Emin Yayınları, 48. Basım, 2019.
- Dağ, Mehmet. *Geleneksel Kıraat Algısına Eleştirel Bir Yaklaşım*. İstanbul: İslam Araştırmaları Merkezi, 3. Basım, 2022.
- Dağdeviren, Alican. “Kur'an Tilâvetinde Temsil”. *EKEV Akademi Dergisi* 12/35 (2008), 49-61.
- Dağdeviren, Alican. “Kur'an'ın Fonetik İ'câzı”. *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 20 (2009), 49-63.
- Dânî, Ebû Amr Osmân b. Saîd. *et-Taḥdîd fi'l-itkân ve't-tecvîd*. thk. Gânim Kaddûrf el-Hamed. Bağdat: Mektebetü Dâri'l-Enbâr, 1. Basım, 1988.
- Demircan, Ömer. “Türk Dilinde Vurgu: Sözcük Vurgusu”. *Türk Dil Kurumu, Türk Dili Dergisi* 31/284 (1975), 333-339.
- Denizer, Nurullah. *Kur'an'da İnsanlara Yöneltilen Sorular*. İstanbul: Rağbet Yayınları, 2020.
- Ebû Dâvûd, Süleymân b. el-Eş'as es-Sicistânî. *es-Sünen*. thk. Muhammed Muhyiddin Abdülhamîd. Beyrut: el-Mektebetü'l-Asriyye, 1392.
- Ebû Hayyân, Muhammed b. Yûsuf. *el-Baḥrû'l-muḥîṭ*. thk. Sıdkî Cemîl. 11 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fıkr, 1. Basım, 2010.
- Ebû Şâme, Abdurrahmân b. İsmâil el-Makdisî. *el-Mürşidü'l-vecîz ilâ ʿulûm tete'alleku bi'l-Kitâbi'l-ʿAzîz*. thk. Tayyar Altıkulaç. Beyrut: Dâru Sâdir, 1975.
- Enîs, İbrâhîm. *el-Eşvâtü'l-luğaviyye*. Kahire: Mektebetü'l-Englû, 5. Basım, 1975.

- Ferrâ', Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Ziyâd. *Me'âni'l-Kur'ân*. thk. Abdülfettâh İsmâil Şelebî vd. 3 Cilt. Kahire: Dâru'l-Misriyye li't-Telif, 1. Basım, 1972.
- Gökdemir, Ahmet. "el-Mürsidi'l-Ve'ciz ve en-Neşr Bağlamında Ebû Şâme ile İbnü'l-Cezerî'nin Kur'an Tilâvetine Bakışı". *Bülent Ecevit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 6/1 (2019), 103-122.
- Hamed, Gânim Kaddûrî. *ed-Dirâsâtü's-savtiyye 'inde 'ulemâ'i't-tecvîd*. Amman: Dâru Ammân, 2. Basım, 2007.
- Hamîdullâh, Muhammed. *İslam Peygamberleri*. çev. Salih Tuğ. 2 Cilt. İstanbul: İrfan Yayınları, 1993.
- Hassân, Temmâm. *el-Beyân fi ravâ'i'l-Kur'ân*. Kahire: Âlemü'l-Kütüb, 1. Basım, 1993.
- Hassân, Temmâm. *el-Luğatü'l-'Arabiyye: Ma'nâhâ ve mebnâhâ*. Kahire: Âlemü'l-Kütüb, 5. Basım, 2006.
- Hassân, Temmâm. *Menâhicü'l-bahş fi'l-luğa*. Kahire: Mektebetü'l-Englû, 1990.
- Hocaoglu, Mustafa. "Okuma ve Anlama Üzerine: Kur'an Tilâvetiyle İlgili Bazı Kavram ve Rivayetlerin Değerlendirilmesi". *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 12/2 (2012), 207-235.
- İbn Âşûr, Muhammed et-Tâhir. *et-Tahrîr ve't-tenvîr*. 30 Cilt. Tunus: ed-Dâru't-Tûnisîyye, 1. Basım, 1984.
- İbn Cinnî, Ebü'l-Feth Osmân. *el-Ḥaşâ'iş*. thk. Muhammed Ali en-Neccâr. 3 Cilt. Kahire: el-Hey'etü'l-Misriyye li'l-Kitâb, ts.
- İbn Mâce, Muhammed b. Yezîd el-Kazvîni. *es-Sünen*. thk. Şuayb Arnavut. 5 Cilt. Beyrut: Dâru'r-Risâleti'l-Âlemîyye, 1. Basım, 2009.
- İbn Manzûr, Ebü'l-Fadl Muhammed b. Mükerrrem. *Lisânü'l-'Arab*. 15 Cilt. Beyrut: Dâru Sâdir, 3. Basım, 1414.
- İbnü'l-Cezerî, Ebü'l-Hayr Şemsüddin Muhammed b. Muhammed. *en-Neşr fi'l-kırâ'ati'l-'aşr*. thk. Ali Muhammed ed-Dabbâ'. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, ts.
- İbnü'l-Esîr, el-Mübârek b. Esîrüddîn Muhammed. *Câmi'u'l-uşûl li-eḥâdîsi'r-Resûl*. thk. Abdülkadir el-Arnâvût - Beşîr 'Uyûn. Beyrut: Mektebetü'l-Hulvânî, 1. Basım, 1969.
- Kahraman, Ferruh. "Kutsal Kitapların Sayısı: İlk Sahifeler ve Önceki Kutsal Metinler". *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 50/50 (2020), 1-23.
- Karaçam, İsmail. *Kur'an'ı Kerim'in Faziletleri ve Okunma Kaideleri*. İstanbul: İFAV Yayınları, 2015.
- Kastallânî, Ahmed b. Muhammed b. Ebî Bekr. *Letâ'ifu'l-işârât li-fününi'l-kırâ'ât*. thk. Merkezi'd-Dirâsâti'l-Kurâniyye. Medine: Mucemme'u'l-Melik Fehd li-tibâ'ati'l-Mushafi's-Şerif, 1. Basım, 1434.
- Kayahan, Veli. "Vakf ve İbtidâ İlmi ve Kur'an Tefsirindeki Yeri". *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 10/2 (2006), 299-341.
- Keskin, Hasan Kağan vd. "Sesli Okuma ve Konuşma Prozodisi: İlişkisel Bir Çalışma". *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 9/2 (ts.), 168-180.
- Kurtubî, Muhammed b. Ahmed. *el-Câmi' li-aḥkâmi'l-Kur'ân*. thk. Abdullah et-Türkî. 24 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1. Basım, 2006.
- Kutub, Seyyid b. Kutub b. İbrâhîm. *Fî Zilâli'l-Kur'ân*. 6 Cilt. Kahire: Dâru's-Şurûk, 2003.
- Maşalı, Mehmet Emin. *Kur'an'ın Metin Yapısı: Mushaf Tarihi ve İmlâsı*. Ankara: Otto Yayınları, 2. Basım, 2015.
- Mâverdî, Ebü'l-Hasen Alî b. Muhammed. *en-Nüket ve'l-'uyûn*. thk. Seyyid b. Abdilmaksûd. 6 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, ts.
- Nefes, Hayrunnisa. *Kur'an Tilâvetinde Temsili Okuma (29-30. Cüzlerdeki Mâ "Lâ" Örneği)*. Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri, Yüksek Lisans Tezi, 2013.
- Nevevî, Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref. *et-Tibyân fi âdâbi ḥameleti'l-Kur'ân*. thk. Muhammed el-Haccâr. Beyrut: Dâru İbn Hazm, 3. Basım, 1994.
- Okçu, Abdulmecit. "Kur'an Tilâvetinde Ezgi". *Dinî Araştırmalar* 10 (2007), 213-247.
- Pakdiil, Ramazan. *Ta'lim, Tecvid ve Kıraat*. İstanbul: İFAV Yayınları, 2015.
- Pei, Mario. *Glossary of Linguistic Terminology*. New York: Columbia University Press, 1966.
- Porzig, Walter. *Dil Denen Mûcize*. çev. Vural Ülkü. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1986.

- Râzî, Fahrüddîn Muhammed b. Ömer. *Mefâtihu'l-ğayb*. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-'Arabî, 3. Basım, 1420.
- Sağman, Ali Rıza. *İlaveli Yeni Sağman Tecvidi*. İstanbul: Bahar Yayınları, 1958.
- Savran, Tuğba. *Kur'an-ı Kerim'in Makamsal Tilâveti Üzerine Bir Öğretim Modeli Önerisi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı, Doktora Tezi, 2021.
- Semerkandî, Ebü'l-Leys Nasr b. Muhammed. *Büstânü'l-ârifin*. Kahire: Müessesetü'l-Kütübi's-Sekâfiyye, 3. Basım, 1993.
- Se'rân, Mahmûd. *İlmü'l-luğa*. Beyrut: Dâru'n-Nehdati'l-Arabiyye, ts.
- Sevrî, Abdullâh Ali. "et-Tenğim fi'l-Çur'âni'l-Kerîm". *Mecelletü Külliyyeti'l-Lugati'l-Arabiyye bi'l-Mansûra* 35 (2016), 1215-1244.
- Sîbeveyhi, Amr b. Osmân. *el-Kitâb*. thk. Abdüsselâm Hârûn. 4 Cilt. Kahire: Mektebetü'l-Hâncî, 3. Basım, 1988.
- Şevkânî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Alî. *Fethu'l-kadîr el-câmi' beyne fenneyi'r-rivâye ve'd-dirâye min 'ilmi't-tefsîr*. Dimaşk: Dâru İbn Kesîr, 1. Basım, 1414.
- Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr. *Câmi'u'l-beyân 'an te'vili âyi'l-Çur'ân*. thk. Abdullah et-Türkî. Kahire: Dâru Hecer, 1. Basım, 2001.
- Tanrıkorur, Cinuçen. *Müzik Kültür Dil*. İstanbul: Dergah Yayınları, 3. Basım, 2015.
- Temel, Nihat. *Kıraat ve Tecvid İstilahları*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 3. Basım, 2013.
- Temel, Nihat. *Kur'an Kıraatında Vakf ve İbtidâ*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 3. Basım, 2014.
- Topbaş, Seyhun - Kopkallı, Handan. "Sesbilim ve Sesbilgisi Terimleri Üzerine". *Dilbilim Araştırmaları Dergisi* 5 (1994), 310-322.
- Uygun, Mehmet Nuri. "Kur'an ve Musiki". *Kur'an ve Tefsir Araştırmaları II*, ed. Bedreddin Çetiner. 49-56. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2001.
- Yıldırım, Kadri. "Arap Dilinde Nebr (Vurgu)". *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 17 (2003), 163-191.
- Zerkeşi, Bedrüddîn Muhammed b. Bahâdır. *el-Burhân fi 'ulûmi'l-Çur'ân*. thk. Muhammed Ebü'l-Fadl İbrâhim. 4 Cilt. Kahire: Mektebetü Dâri't-Türâs, 3. Basım, 1984.
- Kur'an-ı Kerim Meâli*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 15. Basım, 2008.